

UJ SZEMLE

2. szám. II. évfolyam.

Megjelenik minden hó 1-én és 15-én.

Budapest, 1908 jan. 15.

Szerkesztőség és kiadóhivatal : Budapest, V., Alkotmány-utca 23. szám.

Előfizetési ára : Félévre 12 kor., negyedévre 6 kor. Egyes szám ára 1 kor. Megrendelhető bármely könyvkereskedés útján.

Általános választójog lajstromos népszavazással.

(Folytatás.)

2. A magyar képviselőház tagjainak száma 440. Ebből 220-at a városi, más 200-at a vidéki elem választ. Amahoz számítandó a törvényhatósági jogu, rendezett tanácsú városok népessége, s a legalább 8000 lakosú nagyközségeké, mert ezek mezővárosi jelleggel bírnak. Az ennél kisebb helységek népe a vidéki elem. Minden választómegyében városok és vidéki helységek egymástól külön, maguk közt pedig együtt jelölnek és szavaznak, választva annyi képviselőt, a hányat a törvény mindkét viszonylatban választómegyénként előír.

Jegyzet. A nem nagy népbőségű mai Magyarországának 440 képviselői mandátum — külföldi államok népképviselőtéhez viszonyítva — talán sok. A hogy sok volt az eddigi 413 is a jóval kisebb népességnek, mely itt évtizedek előtt élt. De az aránylag csekély (27 mandátumnyi) többletet eléggé igazolja: a választási jogrend gyökeres megváltozása, melylyel a választóközönség alig egy milliónyi létszámról hirtelen 4—5 millióra felszökken, — továbbá a rendezés technikája, mely a régi kerületi rendszer fenntartása esetén, egyszerű arányosítási művelettel sem adhatná alább a mandátumok számát — végül a népességnek jövőben várható emelkedése, melyre a rendezésnél előrelátólag számítani kell.

A városi képviselőlet kategorikus megkülönböztetése a vidéki képviselőlettől a magyar jogban nem ismeretlen dolog. Addigi választójogi rendszerünk határozottan dédelgetni igyekezett a városokat, s törvényeink megokolásában a városi elem intenzív kihasználá-

lása állami és nemzeti érdek gyanánt említetik. Jelen koncepció e törvényes előzmények nyomdokait folytatja a lehető legmeszebb menőleg, midőn a városi mandátumok számát a vidékiekkel teljesen egyenlővé főleg azért teszi, mert az általános választójog rendszerében csak így érvényesülhet teljes nyomattékkal az a nagy értelmi, anyagi és politikai súly, a mivel hazai városaink általán műveltségüknel, vagyonuknál, intézményeiknel, túlnyomó többségükben pedig erős nemzeti közszellemüknel, s magyarságuknál fogva bírnak. Ezt a súlyt az adófizetők parlamentje, a censusos képviselőlet sem nélkülözhetette. Annál nagyobb nyomatték adandó a cenzurátlan népparlamentben neki, mint ismert tényezőnek, a többi ismeretlen mennyiségek ellensúlyozására, a miket az általános választójog az ország vidékein sokfelé termelni fog.

A választónépesség így is szabadon fejlődhet mindkét relációban a jogegyenlőség elvei szerint, s ezért nem is téveszthető e rendszer össze a kuriák elzárkózott érdekképviselőlet rendszerével. A városi és vidéki viszonylat közt itt nincsenek intézményes elválasztó falak. A kvalifikált városokhoz egyenlő joggal csatlakozhat a vidékről minden fejlődőképes nagyközség, melynek népszáma elérte a 8000 lelket, — s kerülhet onnan vissza a vidéki viszonylatba, ha népbőségét, városi kvalifikációját visszafejlődőleg elveszítette. A szabad fejlődés e két viszonylat regulatora.

A szociális és fajellentéteket ez a rendszer tompítani és kiegyenlíteni törekszik: a városok csoportjához bármely fajképességű városi képződmények egyaránt tartozhatnak, s a merkantil jellegű városok közé mezővárosi jellegű agrár nagyközségek egyaránt vegyülhetnek. Maga a jogszabály, mely a számsra különböző városi és vidéki szavazatoknak egyenlő súlyt ad a választási mérlegen, lényegileg annyit jelent, hogy felruhazza a városi votumokat a többes szavazatoknak nem ugyan minőségével és numerikus meny-

nyiségével, de effektive *nagyobb súlyával*, ekkép egyenlítve ki a nagyobb számú vidéki votumokhoz képest mutatkozó súlydifferenciát. De ez is csak *átmenetileg* lesz így, a meddig a két viszonylatban a népesség számdifferenciája tart. Mihelyt a városok növekvő népősége s a vidéki nagyközségek jelentékeny részének virágzó fejlődése folytán automaticze *helyreállt az egyenlő számarány* a két viszonylat közt: akkor az egyenlő mandátumszám amúgy is meg fogja illetni mindkettőt, s a városi szavazatok többszörös túlsúlya a vidékiek fölött magától megszűnik.

3. A választómegeyék mindegyikének székhelyén *középponti bizottság* alakul a választási ügyek *vezetésére*, s abba az érdeklött törvényhatóságok és városok közgyűlésükön választanak rendes és pótagokat. Ugyancsak választás útján *végrehajtó bizottságok* alakítatnak törvényhatóságokint és városokint, a képviselőválasztások előkészítésére és *intézésére*. A *végrehajtó bizottságok* tiszte: minden politikai községben vagy körjegyzőségben a *választók összeírásáról* küldöttségileg gondoskodni, a *névjegyzékeket* őrizni s *kiigazításukat* évenként a helyszínén elvégezni, *fel-szólamlások* felől teljes ülésben elsőfokúlag határozni, a választási *eljárást minden névjegyzék területén*, melyek *választó-község* néven is nevezhetők, küldöttségek útján intéztetni, az igazolványokat kiadni, a szavazatokat átvenni, számontartani, s végül a szkrutiniumot a *végrehajtó bizottság területére* nézve teljes ülésben befejezni. A városok maguk határozzák el, hogy saját végrehajtó bizottságuk alatt a város területén *hány választóközség* alakítása szükséges. A *budapesti* választómegeyében a középponti bizottság alatt s a fővárosi választóközségek fölé legalább *két végrehajtó bizottság* állítandó. A *középponti bizottság* feladata: az egész vonalon való rendelkezés és felügyelet, a *névjegyzékek* ügyében a másodfoku döntés, kandidacionális ajánlatok dolgában az intézkedés, a választási napok kiírása, a szavazás eredményének a végrehajtó bizottságoktól átvétele, a *választási eredménynek a választómegeye területére* vonatkozólag *megállapítása és kihirdetése*, végül a mandátumoknak a megválasztottak számára szét-

küldése. A *névjegyzékbe fölvehető* minden férfi, a ki magyar állampolgár, 24-ik korévét már betöltötte, írni-olvasni tud, feddhetetlen előéletű, s valamely község kötelékéhez tartozik, vagy ott állandó foglalkozással legalább egy év óta megtelepült. Minden választó *választható is*.

Jegyzet. A választási eljárás *alaki* rendje dolgában e koncepczio az önkormányzat elvét alkalmazza, s minden intézkedést, a közigazgatástól függetlenül, választott autonóm közegekre bíz. A régi központi bizottságokat helyi végrehajtó bizottságokká formálja át, s fölibük teszi az új választómegeye középponti bizottságát. E beosztás a jogterületek megnagyobbodása, a felügyeleti és végrehajtási jogkörök szimmetriája s a fölebbezési jognak autonóm lépcsőkön leendő biztosítása érdekében vált szükségessé. Külön törvényre tartozik, hogy a választási eljárás alaki jogkérdéseiben a judikatura egysége fölött a legfőbb közigazgatási bíróság őrkdjék. A választójog *anyagi* kérdéseiben jelen tanulmány a jogáltalánosítás elvét konzervatív szellemben óhajtja alkalmazni. De túlságos súlyt e kérdésekre nem helyez, s alább csak futólag tér még vissza rájuk, mert az alaki jogrend területén elég biztosítékot lát, hogy azokkal a konzerválandó közjavak akkor is megoltalmazhatók legyenek, ha *a rendszerhez a jogi népesség egyeteme*: tehát nőket, gyermekeket beletudva, *szolgálna alapul*.

4. Az *összes* választómegeyék — kivéve a budapestit, hol csupán egy községről s csak városi elemről lehet szó — kötelesek a jogterületükön fekvő, és egyfelől a *városi*, másfelől a *vidéki relációhoz* tartozó községek nyilvántartására *két törzskönyvet* vezetni. A törvény erről csupán *elvi* diszpoziciót tartalmazhat; mert a város- és község-állomány az országban folyvást változik. A végrehajtó bizottságok dolga, hogy az adatokat erről minden évkezdetkor *községi törzslaponként* összegyűjtsék, s a középponti bizottságoké, hogy azokat a két *törzskönyvben* nyilvántartsák, végre az államkormányzaté, hogy ezekből a két-rendbeli választóközségek *országos regiszterét* választómegeyénként egybeállítsa.

Jegyzet. Kettős törzskönyvek vezetésére a választómegeyéknek azért van szükségük, mert csak így képesek az általános választójogot

két relációban kiszolgáltatni, s mert a községek állományát, sőt jellegét is, az élet változandóságnak veti alá. Némely község városi berendezésre törekszik, némely város viszont letesz róla, sok nagyfalu mezővárosi jellegűvé nő meg, sok ilyen nagyközség viszont faluvá sorvad le. E hullámozás nyilvántartása mellőzhetetlen az oly választójogi rendszernél, mely a városi és vidéki elem egyenlő közjogi súlyában keresi a probléma megoldását.

A mai relációk szerint: 219 város 4 milliónyi népessége tartja az egyensúlyt a vidék ötvenegyszerannyi kis helységének a 12 milliót meghaladó népességével szemközt. Fiume nincs betudva e számításba. A 219 városi képződmény 25 törvényhatósági, 106 rendezett tanácsú város és 88 oly mezővárosi jellegű nagyközség közt oszlik meg, melyek népessége egyenkint meghaladja a 8000 lelket.

A városi relációhoz tartozó községek mai állománya s népességi összetétele választómegyéinkint ez:

A választómegyék városi elemei	A városi népesség		
	együtt	ma- gyar	más ajkú
	1000 lélekben kifej.		
I. A budapesti vál. megyében: a székes-főváros	815	610	205
II. A kecskeméti vál. megyében: Kecskemét, Esztergom, Czegléd, Halas, Vác, Nagykőrös, Félegyháza, Szt.-Endre, Ujpest városok, Abony, Kalocsa, Erzsébetfalva, Majsza, R.-Palota, Szabadszállás, Kiskőrös, Kispeszt, Lajosmizse, Monor, Soroksár nagyközségek	376	350	26
III. A sz.-fejérvári v. megyében: Sz. - Fejérvár, Révkomárom, Pápa, Veszprém városok, Moór, Herczegfalva, Paks, Tolna, Szegzárd, Dunaföldvár nagyközségek	149	128	21
IV. A pécsi v. megyében: Pécs, Kaposvár, Nagykanizsa, Zala-Egerszeg városok, Mohács nagyközség	112	94	18
V. A győri v. megyében: Győr, Sopron, Szombathely, Kőszeg, Ruszt és Kismarton városok	100	68	32
VI. A pozsonyi v. megyében: Pozsony, Nyitra, Trencsén, Ersekújvár, Bazin, Modor, Nagyszombat, Szt.-György, Szakolcza városok, Galgóc, Miava nagyközségek	152	48	104
VII. A selmeczi v. megyében: Selmeczbánya, Körömczbánya,			

A választómegyék városi elemei	A városi népesség		
	együtt	ma- gyar	más ajkú
	1000 lélekben kifej.		
Léva, Ujbánya, Korpona, Losoncz, Besztercebánya, Breznóbánya, Zólyom városok, Balassagyarmat, Rózsahegy, Salgótarján nagyközségek	98	45	53
VIII. A miskolczi v. megyében: Miskolcz, Eger, Gyöngyös, Rimaszombat, Rozsnyó, Nagyrócze, Dobsina, Jolsva, Igló, Lócse, Késmárk, Leibicz, Lubló, Poprád, Szepesváralja, Sz.-Béla, Sz.-Olaszi, Gölniczbánya városok, Diósgyőr, Mezőkövesd, Tiszafüred nagyközségek	183	134	49
IX. A kassai v. megyében: Kassa, Eperjes, Bártfa, Kisszeben, Ungvár és Sátoraljaujhely városok	96	61	35
X. A szatmári v. megyében: Szatmár, Nagykároly, Felsőbánya, Nagybánya, Beregszász, Munkács, Máramarossziget városok, Huszt, Körösmező nagyközségek	117	89	28
XI. A debreczeni v. megyében: Debreczen, Szolnok, Nyiregyháza, Szoboszló, Nánás, Böszörmény, Jászberény, Kisujszállás, Karczag, Mezőtúr, Túrkeve városok, Dorog, Hadház, Nádudvar, Balmazújváros, Püspökladány, Dévaványa, Jászapáti, Árokszállás, Jászladány, Kunzentmárton, Törökszentmiklós, Tiszaföldvár, Kunhegyes, Tiszapolgár, Újfehértó, Kisvárdá nagyközségek	463	459	4
XII. A nagyvárad v. megyében: Nagyvárad, Szil.-Somlyó, Zilah, Békés Gyula városok, Nagy-Szalonta, Derecske, Békés, Gyoma, Békéscsaba, Endrőd, Mezőberény, Orosháza, Szarvas, Tótkomlós, Öcsöd, Füzesgyarmat, Szeghalom, Sarkad nagyközségek	300	224	76
XIII. A szegedi v. megyében: Szeged, Hód.-Vásárhely, Szabadka, Szentes, Baja, Zombor, Ujvidék, Zenta városok, Csongrád, Ada, Dorosma, Kistelek, Mindszent, Apatin, Topolya, Bácsszenttamás, Óbecse, Ókanizsa, Bácsalmás, Jankovác,			

A választóme- gyék városi elemei	A városi népesség			A választóme- gyék városi elemei	A városi népesség		
	együtt	ma- gyar	más ajkú		együtt	ma- gyar	más ajkú
Mélykút, Kula, Petrovoszello, Csurog, Temerin, Moholy <i>nagyközségek</i>	601	459	142	XVI. A <i>kolozsvári</i> v. megyé- ben: Kolozsvár, Kolozs, Sza- mosujvár, Deés, Torda, Gyula- fehérvár, N.-Enyed, Abrudbá- nya és Vizakna <i>városok</i>	108	76	32
XIV. A <i>temesvári</i> v. megyé- ben: Temesvár, Versecz, Fe- hértemplom, Pancsova, Nagy- Beckerek, N.-Kikinda <i>váro- sok</i> , Aracs, Zsombolya, Mok- rin, Melencze, Szerb-N.-Szent- Miklós <i>nagyközségek</i>	206	46	160	XVII. A <i>brassói</i> v. megyében: Brassó, Segesvár, Medgyes, Nagyszeben, Szászsebes, Déva, Vajdahunyad, Hátszeg, Szász- város <i>városok</i>	113	33	80
XV. Az <i>aradi</i> v. megyében: Arad, Makó, Lugos, Karánse- bes <i>városok</i> , Battonya, Nagy- lak, Magyar-Pécska, Ó-Pécska, Stajerlak-Anina és Resicza- bánya <i>nagyközségek</i>	182	98	84	XVIII. A <i>marosvásárhelyi</i> v. me- gyében: Marosvásárhely, Szász- régen, Besztercze, Csikszereda, Erzsébetváros, Székelyudvar- hely, Sepsiszentgyörgy, Kézdi- vásárhely <i>városok</i>	66	47	19
				Országosan	4,237	3,069	1,168

Ezzel szemben álljanak most itt a népességi adatok a *vidéki reláció* szempontjából, vagyis a *kisebb helységeké* választómegeyénként összegezve:

A választóme- gye neve	A hozzá tartozó politikai megyék	Ezek vidéki népessége		
		együtt	magyar	más ajkú
I. <i>Budapest</i>		—	—	—
II. <i>Kecskemét</i>	Pest és Esztergom	597	459	138
III. <i>Székesfejérvár</i>	Fejér, Komárom, Veszprém és Tolna	741	672	69
IV. <i>Fécs</i>	Baranya, Somogy, Zala	1005	723	282
V. <i>Győr</i>	Győr, Moson, Sopron és Vas	814	440	374
VI. <i>Pozsony</i>	Pozsony, Nyitra, Trencsén, Turócz	983	183	800
VII. <i>Selmecz</i>	Árva, Liptó, Zólyom, Bars, Hont és Nógrád	728	254	474
VIII. <i>Miskolcz</i>	Heves, Borsod, Gömör, Szepes	685	476	209
IX. <i>Kassa</i>	Abauj, Sáros, Zemplén, Ung	756	311	445
X. <i>Szatmár</i>	Szatmár, Ugocsa, Bereg, Máramaros	852	318	534
XI. <i>Debreczen</i>	Hajdu, Jász, Szabolcs	399	395	4
XII. <i>Nagyvárad</i>	Bihar, Szilágy, Békés	763	379	384
XIII. <i>Szeged</i>	Csongrád és Bács	461	158	303
XIV. <i>Temesvár</i>	Temes és Torontál	755	78	677
XV. <i>Arad</i>	Arad, Csanád, Krassó-Szörény	879	127	752
XVI. <i>Kolozsvár</i>	Kolozs, Szolnok-Doboka, Torda-Aranyos és Alsó-Fehér	787	138	649
XVII. <i>Brassó</i>	Brassó, Nagy-Küküllő, Fogaras, Szeben és Hunyad	690	127	563
XVIII. <i>Maros-Vásárhely</i>	Maros-Torda, Besztercze-Naszód, Csik, Kis-Küküllő, Háromszék és Udvarhely	743	454	289
	Országosan	12,638	5,692	6,946

E két reláció szerint lesznek a *képviselő-mandátumok* aránylagosan megosztandók a választómegeyék közt: u. m. 219 a városi (miután Fiume külön választ) és 220 mandátum a vidéki viszonylatban.

5. Törvénynek kell kimondania, hogy *választómegeyénként* hány képviselőt választ a városi, hányat a vidéki népesség. Ennek pontos számításra alapuló sémája ez:

választómegeye	mandátum esik			
	a vá- rosi viszonylatban	vidéki	össze- sen	
az I-ső,	budapesti	30	—	30
a II-ik,	kecskeméti	20	11	31
a III-ik,	székesfejérvári	9	13	22
a IV-ik,	pécsi	8	18	26
az V-ik,	győri	7	14	21
a VI-ik,	pozsonyi	9	17	26
a VII-ik,	selmeczi	6	13	19
a VIII-ik,	miskolczi	9	12	21
a IX-ik,	kassai	7	13	20
a X-ik,	szatmári	7	15	22
a XI-ik,	debreczeni	24	7	31
a XII-ik,	nagyvárad	15	13	28
a XIII-ik,	szegedi	27	9	36
a XIV-ik,	temesvári	11	15	26
a XV-ik,	aradi	9	14	23
a XVI-ik,	kolozsvári	8	11	19
a XVII-ik,	brassói	7	12	19
a XVIII-ik,	marosvásárhelyi	6	13	19
	Összesen	219	220	439

A 220-ik városi s a 440-ik képviselői mandátum Fiuméé. Valamennyi választómegeyében s *mindkét viszonylatban*, úgy a képviselő-jelölés az itt előirt mandátumokra, mint a *választás lajstromosan* történik. Csak Fiume nem vesz részt az általános jogrendben: földrajzi külön fekvésénél fogva nem tartozhat egyik választómegeyéhez sem, — ezek lajstromos módszere reá ki nem terjeszthető; egyetlen képviselőjét maga kénytelen a régi módon választani.

Jegyzet. A mandátumok ily megosztása pontos aritmetikai művelet eredménye. Kiszámított az összes népességből az egyes választómegeyékre eső százalék *mindkét relációban*, s e százalék-arányok szerint részesültek a választómegeyék a megosztás alá eső mandátumokból. A *vidéki* relációnál e kulcs akadálytalanul érvényesült az egész vonalon. Csak a *városi* viszonylatnál kellett — politikai tekintetek miatt — némi korrekcióval élni. Budapest népessége ugyanis 16.8 %-át, a szegedi választómegeye városi eleme 14.1 %-át

teszi az országos városi kontingensnek, s így a 219 városi mandátum közül Budapestre 37, a szegedi jogterületre 31 esnek. Holott vannak választómegeyék, hol a városi mandátumok hányada a 4—7 közt ingadozik. Vidéki városaink fejlődésével a népességben ma többfelé mutakozó aránytalanságok jövőre kétségtelenül kiegyenlítődnek, ezért volt szükséges a képviseltetés terén azokat máris kiegyenlíteni. Így szállított le a budapesti mandátumok száma 37-ről 30-ra, a szegedi jogterület városaié 31-ről 27-re, s emeltetett a városi mandátumszám a pécsi választómegeyében 7-ről 8-ra, a győriben 6-ről 7-re, a selmecziben 4-ről 6-ra, a kassaiban 4-ről 7-re, végre a kolozsváriban 6-ről 8-ra s a marosvásárhelyiben 4-ről 6-ra, a hol a népesség mai kedvezőtlen arányszáma a képviseltetési jogra nézve bizonynyal nem gyakorolhat prejudiciumot jogosan.

(Befejező közlemény következik.)

BALOGH PÁL.

A Macedon-kérdés.

A hatalmak akciója.

Mielőtt a nagyhatalmak macedóniai reformakciójának fejtegetésébe fognánk, szükségesnek véljük, hogy megösmertessük azt az álláspontot, a melyet ezek a hatalmak már annak előtte elfoglaltak a Balkánnal szemben.

A nagyhatalmak koncertje Törökországot illetőleg mindig két ellentétes eszmétől vezéreltette magát. Még pedig felváltva: ha az egyik pro, akkor a másik kontra.

A két vezéreszme, a mely a hatalmak balkáni magatartását váltakozva irányította:

1. az integritás,
2. az intervenczió politikája volt.

Az intervenczió mellett természetesen az a nagyhatalom kardoskodott, a melyik foglalni akart a Balkánon, az integritásért pedig az a nagyhatalom szállt síkra, a melyik ott csupán kereskedni kívánt és piacait féltette a másíknak a hódításaitól. Tudvalevő, hogy a kettő közül az első (a mult század elejétől a század végéig) Oroszország volt, a másik pedig az orosz birodalom régi antagonistája, Anglia.

Diplomáciáról lévén szó, nyilvánvaló, hogy az integritás jelszava is, meg az intervenczióé is megtalálta a maga igazolására a kellő legalis alapot. Amaz a szultán szuverenitását toltta előtérbe, emez pedig a vérengzéseket és keresztény mészárlást.

Az orosz intervenczió politikájának örökös bázisa marad még ma is I. Miklós czárnak 1853 januárjában történt beszélgetése sir George Hamilton Seymour angol nagykövettel Ilona nagyhercegnő bálján, a krími hadjárat küszöbén.

— «Lássa» — mondta a czár, behúzáván a nagykövetet egy ablakfülkébe — «karunk alatt van egy beteg ember. Egy nagyon beteg ember. Őszintén mondom, nagy baj volna, ha addig találna kimúlni, a míg mi meg nem tettük a szükséges intézkedéseket. Vannak dolgok, a melyeket soha el nem tudnék fogadni. A mi engem illet, én nem akarom Konstantinápolyt elfoglalni a muszkák részére, de sohasem fogok beleegyezni, hogy akár Anglia, akár Franciaország, akár más nagyhatalom elfoglalja. Sohasem fogom megengedni, hogy visszaállítsanak ott egy bizánczi császárságot, avagy Görögország olyan területi kiszélesedést nyerhessen, hogy belőle nagy állam keletkezhessek. De még kevésbé tudnám eltűrni, hogy Törökország kis köztársaságokká darabolódjék, a mely menhelye legyen a Kossuthoknak, Mazziniknak és egyéb európai forradalmároknak. Hogysem ilyen megoldásokhoz járuljak hozzá, inkább háborút indítok és azt addig folytatom, a míg csak egy emberem és egy puskám lesz. Ön nagyon jól tudja, hogy a mikor így beszélek, akkor Ausztriát is értem; mert a mi az egyiknek megfelelő, az a másiknak is jó.»

Az angol integritás politikáját legjobban megmagyarázza Layard angol nagykövetnek 1877 június 19-én írt levele.

«Az a politika, a mely bennünket arra kényszerít, hogy Törökországot a magunk biztosítására fentartsuk, nem valami platónikus érzés a törökökkel szemben, avagy

az ő szokásaiknak a szeretete. Ezt a politikát semmi sem tudná megváltoztatni. Bázisa az, hogy Törökország ék Oroszország keleti ambicziózus törekvéseivel szemben és hogy a szultánra, a ki a mohamedánus vallásnak elősmert feje, és a ki milliónyi muzulmánok az uralkodója, szüksége van Angolországnak.»

Ez a két nyilatkozat teljesen illusztrálja a két hatalom állásfoglalását s ennek folytán 1878-ban is ugyanezek az intencziók vezették Angliát és Oroszországot.

— Törökország integritása! — kiáltja lord Derby.

— Európa beavatkozása a keresztény testvérek felszabadítása érdekében! — sürgeti hangosan Gorcsakoff, a ki Nagy-Bulgáriát és Nagy-Szerbiát akart a berlini kongresszuson s e miatt nagyon össze is vezett Bismarckkal. Mert a népszabadító jelszavak mögött természetesen mindegyik a maga érdekeit akarta biztosítani a Balkánon.

A berlini szerződés után komplikálódik a kép. Románia, Szerbia, Montenegro, Bulgária és Görögország független lesz. Alig teszi ki lábát a Balkánról az orosz, a bolgár közvélemény nyomban hátat fordít neki; holott Anglia azért ellenezte Nagy-Bulgáriát, mert félt, hogy ez majd az orosz hatalmi érdekek vasmacskája lesz a Balkánon. Anglia tehát csúfosan felsült a berlini szerződéssel. Most látta be csak, hogy inkább neki lett volna érdeke Nagy-Bulgáriát forsziroznia, mert ebből semmi haszna sem lett volna az oroszoknak. Ráadásul azzal, hogy Oroszországot vissza akarta szorítani a keleten való terjeszkedésben, mert egyiptomi s indiai érdekeit és kereskedelmi útjait féltette tőle, beeresztette a keleti piacra Németországot, a mely azóta nevezetesen a bagdádi vasúttal veszedelmes arányban előrenyomult és a saját kereskedelmi érdekeinek istápolásával fontos tényezővé és új riválissá vált a keleti politikában. Szóval a mint 1856-ban a párisi szerződésből Cavour, épp így 1878-ban a berlini szerződésből Bismarck húzta a legtöbb hasznot.

Hogy jóvá tegye, a mit eképen a berlini szerződésben elrontott, Anglia nagyot fordított a maga politikáján. Most már ő hangoztatta a maczedon reformok szükséges voltát, s az 1885-iki bolgár forradalom után Anglia követelte a leghangosabban az intervencziót.

— Javítani kell a benszülöttek sorsán! — követeli Salisbury lord, a ki immáron a Maczedónia ügyeibe való beavatkozást sürgette, míg — érdekes és jellemző jelenség — a szultán jogainak tiszteletben tartását, vagyis az integritás elvét senki sem hangoztatta most jobban, mint az orosz.

Ugyane politikát látjuk Anglia részéről az örmény forradalomkor, valamint a krétai fölkelésnél 1894—95-ben, a mikor Salisbury lord valóságos biblikus kitörésekre ragadtatja magát beszédjeiben a szultán atrocitásai ellen, szónoklatainak lényege rendkívül hasonlítván I. Miklós czár beszélgetéséhez Seymour lorddal. A mi nagyon csinos képet fest arról, hogy a diplomaták nyelvén a leghangzatosabb elvek is voltaképp csak a faji és hatalmi érdekek ütő kártyái.

Tudni kell, hogy minden maczedóniai reformakciónak a berlini szerződés 23-ik pontja volt a főbázisa.

Ez a pont így szól:

«A fényes kapu elvállalja, hogy Kréta szigetén az 1868-iki szabályokat lelkiismeretesen alkalmazni fogja azon módosításokkal, a melyek helyeseknek ítéltetnek. *Hasonló szabályok*, amelyeket a lokális szükség fog jelezni, *lesznek bevezetendők európai Törökország mindama részeibe, a melyeknek organizációjára vonatkozólag a jelen szerződésben intézkedés nem történt.* A fényes kapu külön bizottságokat fog megbízni, a melyekben a benszülött elemek is képviselve lesznek, hogy dolgozzanak ki részletesen ilyen szabályokat minden provinciában. Az e munkálatokból folyó organizáló javaslatok a fényes kapu vizsgálatának vettetnek alá, a mely, mielőtt jóváhagyná őket, ki fogja kérni ez irányban a kelet-ruméliai bizottság véleményét.»

Ebből a szövegből, a melyet az összes hatalmak elfogadtak, folyik az egész reformakció; mert e szövegben statuáltatott meg az európai török tartományokra nézve a jog, a szultánra nézve pedig a kötelezettség a reformok létesítése iránt.

Ehhez képest Törökország kezdeményezéséből — mert ne feledjük el, hogy valahányszor a porta zátonyra akar juttatni egy reformtörökvést (és melyiket ne akarná), akkor mindig ő kezdeményezi a reformokat — Maczedóniára vonatkozólag reformtervezetet szövegeztek, a mely többek közt a vallásszabadságot, municipiális szabadságot és a török hivatalnokok létszámának csökkentését is kimondta. Ezt az elaborátumot aztán bemutatták a kelet-ruméliai bizottságnak, a mely azt 1880 augusztus 23-ikán el is fogadta.

«Az európai török vilajeteknek szóló törvény» elnevezést adva neki

Említésre méltó, hogy a szöveget ezzel a megjegyzéssel írta alá a bizottság:

«A jó törvények sohasem hiányoztak Törökországban, de az applikáció sohasem volt elégséges. És ép ezért e munkálatukat az alulírottak a nagyhatalmak protektorátusába ajánlják.»

Ez azért érdekes, mert mutatja, hogy milyen jó szimatja volt a bizottságnak. «Az európai török vilajeteknek szóló törvény»-t ugyanis, a melynek végrehajtását a szultán teljesen a török hivatalnokok önkényére bízta, a gyakorlatban egyáltalában sohasem alkalmazták.

Így járt Maczedóniában az első hivatalos reformakció.

Az örmény forradalom alatt (1895—96), mikor a hatalmak nagykövetei Konstantinápolyban az örmény reformokat tárgyalták, a bolgár kormány Szt.-Pétervár ösztökélésére 1896 április 22-ikén kicsikart egy dekrétumot, a mely újra statuálta a török vilajetekre vonatkozó reformokat. Ennek a dekrétumnak azonban az az eredendő hibája volt, hogy a nagyhatalmak a fogalmazásnál mindig általánosságban csak «keresztény» alattvalókról

szólottak benne, s ez által nem mélyedtek bele a partikuláris nemzeti szempontokba, holott a «keresztény» alattvalók tudvalevőleg elkeseredett faji és vallási versengésben vannak egymással.

Erre az 1896-iki dekrétumra hivatkoznak a komitácsik, valamint az 1902-iki maczedon-kongresszus is, felpanaszolván, hogy az abban foglalt reformok soha meg nem valósítottak.

Így járt a második maczedóniai reformakció.

1897-ben fontos lépés történt, a mennyiben Magyarország-Ausztria és Oroszország a maczedon kérdésben megegyezésre jutott egymással. E megegyezéssel a berlini kongresszus óta a két nagyhatalom közt de facto meglevő antagonizmus, a mely a bolgár forradalom alatt már csaknem háborúra vezetett, megszűnt, s Oroszország és Magyarország-Ausztria ettől fogva karöltve járnak el a balkán kérdésben. Ehhez járult Ferencz Ferdinánd trónörökösnek 1902-iki szt.-pétervári látogatása, a mely megpecsételte az 1897-iki paktumot.

A két nagyhatalomnak e hallgatag együttérzése azonban a maczedóniai bandákat egyáltalában nem csöndesítette le. Sőt ellenkezőleg, most kezdett csak igazán égni Maczedónia. A török közigazgatás, igazságszolgáltatás, adóprés stb. pedig annyira nyomta már a népet, hogy a bolgár bandákat mindenütt valósággal felszabadítók gyanánt üdvözölték, elannyira, hogy most már a nagyhatalmak is belátták, hogy itt tenni kell valamit.

Tenni? Abdul Hamid szultán rögtön késznek nyilatkozott a cselekvésre. Vagyis szokása szerint átvette az iniciatívát, s a három vilajet részére főfelügyelőt nevezett ki Husszein Hilmi pasa személyében, a ki gondoskodni fog a reformokról. Hilmi pasa mindjárt le is utazott Maczedóniába megkezdeni a reformokat. 1902 december 8-ikán érkezett le Szalonikibe a legnagyobb anarchia közepette. Javában marakodott egymással itt akkor a török meg a keresztény, a bolgár, szerb meg a görög. A bolgárok tömegesen vándoroltak

ki Bulgáriába. Most már nem csupán a török atrocitás volt a baj, ép olyan, sőt komolyabb veszedelemmé fajult a nemzetiségek hajbakapása, a mit a komitácsik idéztek elő.

Hilmi pasa vállalkozása tehát nem volt könnyű dolog. Erről tanuskodnak a tulajdon szavai, a melyekkel odautazásakor jellemezte a saját funkcióját, ezt mondván Maczedóniáról:

— Kérem, ez itt az örültek háza és én vagyok az öre!

Hilmi pasa különben görög eredetű ember, de jó török, a ki tőle telhetőleg erélyes intézkedéseket tett a sok faji és vallási ellentét kiegyengetésére.

Hogy milyen sikerrel, arról ismét csak a saját szavai beszélnek a legérthetőbben:

— Lehetetlen — úgymond — itt rendet csinálni. Ezek egymást eszik meg és itt, ha másra nem kellene, már csak arra is szükséges a török katona, hogy egymástól védje meg őket

Ebben a puszkaporos levegőben Lambsdorff gróf Pétervárról télvíz idején leutazott Szófiába s Belgrádba, s tudtukra adta az illető balkán-államok kormányainak, hogy ne engedjék országaikban szervezni a bandákat, mert ezzel diszkreditálják a nagyhatalmak reformakcióját. Ugyanekkor, még 1902 december 30-ikán Lambsdorff Bécsbe sietett, a hol Goluchowskyval újra megerősítették az 1897-iki pétervári megbeszéléseket és bizonyos módosításokkal kiegészítve megküldték a konstantinápolyi orosz, illetőleg osztrák nagyköveteknek, Zinowiev grófnak és Calice bárónak. A módosítások a következők voltak:

Hilmi pasa Maczedóniában marad s visszahívásához a nagyhatalmak beleegyezése szükséges.

A pasa tetszése szerint rendelkezék a katonasággal; a «váli»-k alája rendeltessenek; a maczedóniai rendőrség és csendőrség újjászervezésére alkalmazzon európai szakembereket; a rendőrség és csendőrség a lakosság számarányához képest keresztény elemmel frissítsék föl; ott, a hol a lakosság többsége keresztény, a mezőrendőrség is kereszt-

tény legyen; a politikai büntettek amnesztiát kapjanak; az adórendszert változtassa meg a porta, s végül a maczedón vilajetek számára az Ottoman-bank ellenőrzése alatt külön budget állapíttassék meg. A török kormány magára vállalja a program keresztülvitelét, s tűri, hogy ezt a konzulok a konstantinápolyi nagykövetek felügyelete alatt ellenőrizhessék.

Ezt a programot 1903 február 21-ikén a két nagykövet átadta a nagyvezérnek, aki aztán a szultánnal elfogadtatta. Ehhez képest a szultán Hilmi pasa funkcióját három évre meghosszabbította, s újabb instrukcióval látta el a főfelügyelőt.

Ezalatt Lambsdorff közbelépése Bulgáriában s Szerbiában is megtette a hatást. Daneff bolgár miniszterelnök a két komitáciszéért, Mihailovszkit és Zoncseffet elfogatta és lecsukatta, a komitácsik helyiségeit pedig bezáratta s titkos levelezéseiket lefoglaltatta.

Már-már mindenki a nagy reformakció sikerét várta, a mikor Maczedóniában egyszerre megint kitört a forradalom. A liberális reformoknak ugyanis neszüket vették az ipeki (mohammedán) albánok, és Ó-Szerbiában nagy keresztény-pogromot rendeztek; Mitroviczán pedig megölték az orosz konzult. Az albánok vérengzése következtében Bulgáriában újra föléled a forradalmi mozgalom, a komitácsikat nem lehet visszatartani többé, s Szarafov Boris 1903 tavaszán bevonul Maczedóniába. Hilmi pasa akciója csődöt mond, s ő maga, kevés fegyveres erejével tehetetlenül kénytelen meghúzódni Szalonikiban.

Szófiában ugyanekkor az orosz-barát Daneff-kormány a közvélemény nyomása alatt nem mer többé föllépni a komité ellen, a Sztambulov-párt megbuktatja Daneffet, s az orosz-barát pártot és a kabinetet az oroszellenes Petkov alakítja meg. Petrov pedig, az új hadügyminiszter, az egész bolgár hadsereg mozgósítását helyezi kilátásba a maczedóniaiak védelmére.

«Ha nem lesz rend» — mondja deklarációjában — «majd magunk csinálunk rendet.»

Ez általános zürzavarban a pétervári francia nagykövet azt proponálta, hogy Hilmi pasa mellé a nagyhatalmak ellenőrző bizottságot adjanak, a mely kontrollálja a reformokat és érvényt is szerezzen nekik. Ezt az ajánlatot a többi nagyhatalom el is fogadta volna, Goluchovszky és Lambsdorff azonban perhorreszkáltak, félvén a felelősségtől, mert előre látták, hogy ily természetű beavatkozás a jelenlegi komplikált helyzetre fog vezetni. Ennek folytán Lambsdorff 1903 október 3-ikán Bécsbe ment, s Mürzstégen találkozott Goluchovszkyval, a hol azután megalkották a híres mürzstégi egyezményt, a melynek 3-ik pontja a rugója, találóbban szólva: üszke az egész maczedóniai mozgalomnak s a fajrokon balkán államok hatalmi politikájától uszított különböző maczedóniai népfajok vad tusakodásának.

Mialatt Lambsdorff és Goluchovszky Mürzstégen tanácskoztak, Anglia, a mely ügyis féltékenyen nézte Magyarország, Ausztria meg Oroszország egyöntetű eljárását a maczedónkérdésben, elhatározta, hogy gáncsot vet az orosz és magyar-osztrák integritásos politikának és Landsdowne marquis angol külügyminiszter a bécsi angol nagykövet útján a legradikálisabb reformokat követeli a mürzstégi diplomátáktól. Vagyis, mivel Lambsdorff és Goluchovszky aggódva hangoztatták a szultán szuverenitását, Anglia a fajok felszabadítójaként lép föl, e tradícionális, konkolyhintő politikájában erős segédcapatot nyervén az olaszokban, a kik szintén félnek a magyar-osztrák hatalomtól. Landsdowne tehát, az olasz támogatásra való hivatkozással sürgeti többek közt a maczedóniai csendőrség újjászervezését és európai felügyelet alá leendő helyezését.

Az angol diplomácia közbelépésének nem is maradt el a hatása. Landsdowne keze az egész mürzstégi egyezményen ott hagyta a nyomát, s az egyezmény ennél fogva nem is annyira a magyar-osztrák és orosz egyetértésnek, mint inkább az angol beavatkozásnak bélyegét viseli magán. Az egyezmény 3-ik pontja, a mely mint említettük, az összes

későbbi bonyodalmaknak az előidézője, teljesen az angol diplomáciát terheli, a melynek erejével szemközt a magyar osztrák és orosz harmónia csak bábnak bizonyult.

Miután a hatalmak egész újabb reformakciójának a mürzstégi egyezmény a kiinduló pontja, itt közöljük az ominózus egyezmény szövegét:

1. A török főfelügyelő mellé Magyarország-Ausztria és Oroszország részéről külön ügynökök nevezendők ki, a kik a főfelügyelőt mindenkorra elkísérik, figyelmét a keresztény lakosság szükségleteire felhívják és a helyi hatóságok visszaéléseit tudomására hozzák.

2. Az ország pacifikációja szempontjából szükséges a török csendőrség és rendőrség újjászervezése olyképen, hogy ezt a szervezést egy, a török kormány szolgálatában álló, idegen nemzetbeli tábournok végezze el, a ki mellé beosztja a nagyhatalmak tisztjeit.

3. Mihelyt az ország nyugalmanak helyreállása konstatalható, a török kormánytól különben az követelhető, hogy *az egyes közigazgatási kerületek területi elhatárolását a különböző nemzetiségek rendszeresebb csoportosulásának megfelelő módon intézzék.*

4. A közigazgatási és bírósági intézmények reorganizációja s a keresztények számára való megnyitása, valamint a lokális (községi) autonomiák kifejlesztése.

5. A politikai vétségek, bűntettek s más ilyen forradalmi vétségek megvizsgálására török és keresztény vegyes bíróságok szervezése.

6. Indemnítás a forradalom alatt tönkrement keresztényeknek.

7. Egy évi adómentesség az elégetett falvakba visszahelyezett parasztságnak.

8. A februári programban közölt reformok rögtöni alkalmazása.

9. Rendes sorkatonaság felállítása és a basi-bozukok eltörlése.

A konstantinápolyi magyar-osztrák meg orosz nagykövet, Calice és Zinoviev, átadta ezt a programot a szultánnak. A porta azon-

ban, a mely elfogadta a februári (1903) reformpontokat, a mürzstégi egyezményt — a berlini szerződésben is biztosított szuveránitására s birodalma integritására hivatkozva — vonakodott kötelezőnek elösmerni magára nézve.

Most nyomul előtérbe az angol taktika, jeléül annak, hogy milyen példás az egyetértés (?) a nagyhatalmak között. Magyarország-Ausztria meg Oroszország, a mely Mürzstégen a szultán integritását hangsúlyozta Angliával szemben, az olasztól támogatott angol diplomácia intrikája révén oly reformok követelésébe sodródott bele, a minőket a két entente-hatalom maga sem akart. Mivel tudniillik most a fényes kapu hangsúlyozta az integritást, a magyar-osztrák és orosz balkánpolitika akaratlanul is ráterelődik Anglia radikális álláspontjára. A szultán erélyesen visszaveti a mürzstégi egyezményt, amaz eredményekre hivatkozván, a melyeket Hilmi pasa már eddig elért Macedóniában. Calice s Zinoviev ezzel szemben tudtára adják Abdul Hamidnak, hogy, ha nem enged, akkor európai mandátummal küldenek le kormányzót Hilmi helyére. Idáig ugratta az integritás védőit az angol furfang.

A fenyegetés hatott. A szultán megijedt és kijelentette, hogy elfogadja az európaiakat (az egyezmény 1. és 2-ik pontja szerint); *de föntartja magának, hogy ő határozza meg a jogkörüket.*

A két nagykövet leküldi erre, mint különleges polgári megbizottakat, Müller odesszai magyar-osztrák konzult és Demerik beyruti orosz konzult.

A mürzstégi program 1. és 2-ik pontja e szerint elvben megvalósult. A polgári biztosok elfoglalják helyüket Hilmi pasa mellett. Ez az elv. De nem tudnak mit csinálni, mert nincs semmi hatáskörük. Ez a gyakorlat. A két megbizott hatáskörét ugyanis a szultán akképen akarja «szabályozni», hogy a biztosoknak lehet titkárjuk, dragománjuk és egyéb sallangjuk, sőt reform-intézkedéseket is tehetnek, azonban minden ilyenemű rendelkezésük csak *császári iráde szankciójával*

léphet hatályba. Nesze semmi, fogd meg jól! Noha eképen az iráde kérdése körül még mindig nagy a homályosság, s valóban nem lehet tudni, ki parancsol majd voltaképen: a szultán-é vagy a megbizottak, a két megbizott mégis lemegy Szalonikibe Hilmi pasa mellé; de, úgy látszik, respektálni akarják a porta szuverenitását, mert, bárha ott vannak is, nem tesznek intézkedéseket. Sőt még dragománjaikkal sem ankéteznek. Elfogadják a nép panaszait, de Hilmi pasához fordulnak intézkedés végett és általában mindennek, a mi körülöttük történik, csupán ellenőrzésére szorítkoznak. Ezt a lavirozó taktikát a megbizó nagyhatalmak is hallgatag jóváhagyják. Szemet hunynak és az iráde kérdése eldöntetlen, vagyis a szultán szuverenitása a biztosok állása folytán érintetlen marad.

Hasonlóképen alakul a helyzet a csendőrség s rendőrség ujjászervezése ügyében is. A nagyhatalmak először Németországhoz fordulnak, hogy a szervezésre a mürzstégi egyezmény 2-ik pontjában kijelölt idegen nemzetbeli tábornokot az küldje ki. A német kormány azonban (külön balkán politikájától vezetve) visszahúzódik a beavatkozástól, s nem ad csendőrtábornokot. A hatalmak ekkor Olaszországot kérik föl, s ez a szultánnal folytatott és soha nyilvánosságra nem jutott titkos tanácskozások után rááll arra, hogy a maczedóniai csendőrség parancsnokává nevezék ki Degiorgis (olasz) tábornokot.

A porta úgy látszik örül, hogy olasz tábornokot küldtek Maczedóniába, de azért, a hol csak teheti, ravasz szörszálhasogatásaival folytatja az akadékoskodást. Például azon kardoskodik, hogy a Degiorgis mellé beosztandó európai tisztikart norvég-, svéd és belga tisztekből toborozzák (mint a mely államoknak semmi érdekelttségük sincs a balkán-kérdésben). Ebbe a kibúvóba azonban nem egyeznek bele a nagyhatalmak, s a szultán így mégis kénytelen elvállalni az érdekelt hatalmak tisztikarát. De azért itt is nehezen enged és folyton akadékoskodik. A nagyhatalmak hatvan csendőrtisztet akarnak beosztani Degiorgis mellé, a szultán csak huszonötöt

hajlandó. Még olyan részletdologban is gáncoskodik, mint a rang kérdése, s Degiorgist nem nevezi ki musir-rá (táborszernagy), hanem csak hadosztályparancsnokká. Szóval csupán ott enged, a hol már éppenséggel kénytelen, de akkor is nagy óvatossággal és úgy, hogy szuverenitása végeredményben — legalább gyakorlatilag — csakugyan sértetlen marad. A mint erre világos példa a beosztott tiszteknek fából vaskarika hatásköre is, a melyet szintén sikerült kiravaszkodni a hatalmaknál. Az európai tisztek ugyanis csupán a csendőrség ujjászervezésében vesznek részt, a néppel szemben továbbra is a török tisztek parancsolnak.

1904 tavaszán megérkeznek Maczedoniába az európai tisztek és elfoglalják állomáshelyüket. A magyar-osztrák közös hadseregbeli tisztek kapják az üszkübi szandzsákokat, az olaszok Monasztirt, az oroszok Szalonikit, a francziák Serest, az angolok pedig Drámát. A németek — híven török-barát politikájukhoz — nem küldtek le senkit, csupán a szalonikii csendőriskola parancsnokának Alten őrnagyot.

E képen lent lévén Maczedoniában az európai tisztikar, most már kilátás lehetett volna rá, hogy megkezdődik a mürzstégi program gyakorlati végrehajtása.

Bulgária a béke jeléül egyezményt köt Törökországgal s kijelenti, hogy nem tűr meg többé komitácsikat a határai között; viszonzásképen a török megengedi, hogy a kivándorolt maczedon forradalmárok büntetlenül hazatérhessenek. A katonaságot pedig a határról visszavonják, noha rend egyáltalában nincs, és a helyzet Maczedoniában a fegyveres erő visszahívása folytán annál kritikussabbá válik. Mert nyílt forradalom helyett, amelylyel könnyebben el lehetne bánni, most már csak alattomban folynak a propagandák. Hol itt, hol ott, hol egy bolgár, hol egy görög, hol meg egy szerb falut irtanak ki a lappangó bandák. Alig, hogy a bolgárok kiteszik a lábukat az egyezés alapján Maczedoniából, gyújtogatni kezdenek a görög bandák. És ezt akarja a török, a mely nemcsak

hogy a katonaságot vonta vissza a bolgár határról, hanem uszítja titokban a bandákat is; így igyekszik megmutatni az európai hatalmaknak, hogy hiába ártják bele magukat Maczedonia ügyeibe, a helyzet csak annál inkább rosszabbodik. Hogy a zavart még teljesebbé tegye, a porta, látván a hatalmak közt levő antagonizmust, belekapaszkodik a német szimpatióba, és, mindenféle ürügygel vonakodik végrehajtani az európaiak intézkedéseit.

Landsdowne 1904 december 20-ikán ennél fogva azt írja a bécsi és pétervári angol nagykövetekhez küldött utasításában, hogy Maczedoniában mindaddig nem lesz rend, a míg végre nem hajtják a pénzügyi és igazságügyi reformokat. (Ez utóbbiakra nézve lásd a mürzstégi egyezmény 4. és 5. pontját.) A két angol nagykövet ennél fogva sürgetőleg lép föl a két külügyi kormánynál, minek folytán a konstantinápolyi orosz és magyar-osztrák nagykövetek, Zinowiev és Calice 1905 január 17-ikén iratot intéznek a portához a pénzügyi s igazságügyi reformok ügyében.

Ezzel most már teljesen megromlott a helyzet s tetőpontjára hágott a baj. Az angol nagykövetek ugyanis azt kívánják Magyarország-Ausztriától és Oroszországtól, hogy legközelebről érdekelt fél létükre követeljék és ellenőrizzék a pénzügyi s igazságügyi reformokat. Lambsdorff és Goluchowski nem akar hozzáfogni a kemény dió feltöréséhez, kijelentvén, hogy ilyesmire nekik mandátumuk nincsen és hogy ők csak a mürzstégi egyezmény megtartására ügyelhetnek föl. Az angol azt feleli, hogy tulajdonképp nem csupán Magyarország-Ausztria meg Oroszország hivatott az ellenőrzésre, hanem valamennyi nagyhatalomnak meg van a beleszólási joga a maczedon-kérdésbe, s majd megmutatja Anglia, hogy rend lesz.

A porta természetesen kihasználja ezt a diplomáciai összezörrenést és minden európai ellenőrzés nélkül hamarosan elkészített egy pénzügyi reform-tervezetet az Ottomán-bankkal; ezt a tervezetet elfogadtatja Németországgal, s azután bevégzett tényként tu-

datja a többi nagyhatalommal, hogy kész a pénzügyi reform.

A szultán eljárása s a némettel történt kikapálása miatt a többi nagykövet természetesen megorrol, s már-már kitorne a hatalmak közt az újabb dissonancia, ha a francia nagykövet, — ki óhajtván kerülni, hogy a hatalmak Németország előnyére meghasonljának egymással — azt nem indítványozza, hogy most már fogadják el mindnyájan az Ottomán-bank propozícióit, azzal a kikötéssel azonban, hogy az ellenőrzésbe ne csupán Németországnak, de valamennyi nagyhatalomnak legyen beleszólási joga.

A francia nagykövet propozíciójához az egész koncert hozzájárulván, ezt a határozatot 1905 május 19-ikén mind a hat nagykövet (francia, angol, német, magyar-osztrák, olasz és orosz) aláírásával átnyújtják a szultánnak. A porta, megint szuverénítésára hivatkozva, egerutat keres, de a nagyhatalmak nem fogadnak el semmi közvetítő javaslatot és 1905 augusztus 26-ikán a hatalmak megnevezik ama delegátusokat, a kiket a pénzügyi reformok ellenőrzése végett kiküldenek.

A porta tiltakozik ez ellen a kiküldetés ellen. Ez — úgymond szeptemberi válaszában — sérti az integritását. A hatalmak azonban ragaszkodnak elhatározásukhoz, és október 1-én utasítják delegátusaikat, hogy rögtön utazzanak Szalonikibe. Október 7-én aztán a nagykövetek ismét iratot intéznek a szultánhoz a delegált pénzügyi bizottság ügyében s október 14-ikén a porta újra visszautasítja az egész tervet. Erre október 27-ikén az összes nagykövetek audenciára jelentkeznek a szultánnál, a ki nem fogadja őket.

Ide fejlődvén a dolog, Magyarország-Ausztria meg Oroszország flotta-demonstrációt ajánl. Itt is differencia támad, a mennyiben a bagdadi vasútján csüngő német nem csatlakozik a demonstrációhoz s így csupán a többi öt hatalom flottája indul útnak még október folyamán Ritter magyar-osztrák ellentengernagy vezérlete alatt. A flotta Lemnos szigeténél állapodik meg.

A porta most már megijed és Németország

rábeszélésére elfogadja a delegált pénzügyi bizottságot, a melybe azonban a maga részéről is kinevez egy törököt, s a «delegátus» cím helyett «tanácsos» uraknak — t. i. mintha az ő tanácsosai volnának — nevezi el őket. Egyúttal kimondja, hogy a megvizsgálás végett elébük terjesztett budgetre vonatkozó véleményük hatálya szultáni irade szankciójától függ. Ép úgy, mint a Hilmi pasa mellé már előbb beosztott polgári biztosoknál.

1905 december 23-ikán a pénzügyi bizottság — a melylyel Hilmi pasa is érintkezésbe lép — megkezdi működését. A maga csendőrjeivel Degiorgis tábornok is akcióban van s egy időre megint úgy látszik, mintha csakugyan rend akarna lenni Maczedoniában.

Dehogy lett rend. A szultán gondoskodott róla, hogy ne legyen. A reformokra ugyanis csak azzal a föltétellel vállalkozott a porta, hogy a szükséges rendkívüli költségek fődőzetét az addigi 8%-ról 11%-ra való, tehát 3%-os (ad valorem) vámemeléssel biztosíthassa. Ez a vámemelés magától érthetőleg valamennyi nagyhatalmat, a melynek piacza van Maczedoniában, érintette, következésképp nem is lehetett az inyükre. Mivel azonban a reformok tényleg újabb költséggel terhelték a török kincstárt, a hatalmaknak úgyszólván erkölcsi kötelességük volt, hogy most már a maguk rovására is beleegyezzenek a vámemelésbe. Aztán ki-ki más úton iparkodott kárpótolni magát. Anglia kijelentette, hogy mivel a maczedoniai bevétel 60%-a az angol iparé, tanulmányoznia kell a kérdést: hanem azért elfogadta a vámemelést, de ellenértékül kiforszírozta a szultánnál a szmirna-adanai vasút koncessziójának 1940-ig való meghosszabbítását. A németek pedig, ugyancsak a vámemelés rekompenzálása fejében, a bagdadi vasútra vonatkozólag csikartak ki engedményeket a portánál.

Mindenféle vám-részletkérdés bolygatása után a nagyhatalmak 1906 április 26-ikán véglegesen elfogadták a vámemelést. Hiába! A pénzügyi reformok praktikus megoldásából még sem lett semmi, mert a nemzetközi pénz-

ügyi bizottság minden intézkedéséhez a szultán hozzájárulása lévén szükséges, a gyakorlatban az egész reformakció csütörtököt mondott. A minek nem utolsó oka volt természetesen az sem, hogy a rendcsináló hatalmak közt is hiányzott az egyetértés; így Londonban Bryce vezetése alatt balkánbizottság alakult, a mely folyton agitált az ellen, hogy Maczedoniában Oroszország és Magyarország-Ausztria vezesse a reform-akciót, s e célból összeköttetésbe lépett a balkán-államokkal.

Egyre nagyobb erőre kapott a görög, szerb, bolgár bandák garázdálkodása is. Hilmi pasa statisztikája szerint 1906 márcziusától 1907 június végéig a török csapatoknak bolgár bandákkal 74, görög bandákkal 46, szerb bandákkal 13 összeütközésük volt. A bolgár-török csatározásokban elesett 291 komitácsi, megsebesült 3, foglyul esett 24; török részről meghalt 1 tiszt, 5 csendőr, 60 katona, megsebesült 1 tiszt, 13 katona; a görög-török összeütközésekben elesett 218 fölkelő, megsebesült 20, foglyul esett 74; török részről meghalt 1 tiszt, 3 csendőr, 25 katona, megsebesült 40 katona; a szerb-török csetepaték során meghalt 39 fölkelő, megsebesült 2; török részről meghalt 1 csendőr, 1 katona; megsebesült 1 tiszt, 2 csendőr és 1 katona. Ez a statisztika ugyan már az 1907-iki eseményekbe is belevág, de azért részben az 1906-iki garázdálkodásokat is megvilágítja. De csak részben, mert egy szóval sem említi amaz összeütközéseket, a melyek a bolgár-szerb és görög bandák között történtek, valamint hallgat ama falvakról is, a melyeket ugyancsak a bandák felkonczoltak és fölperzseltek, valamint szemet húny az albánoknak Ó-Szerbia ellen intézett sűrű támadásai előtt is. Pedig a bandák ezen a téren vannak elemükben s egymás és a lakosság közt végzik a legirtóbb pusztítást. Sir Edward Grey, Anglia külügyminisztere kimutatta, hogy az 1906-ik év első kilencz hónapjában 1246 politikai gyilkosság történt Maczedoniában, s e statisztikában csak a keresztény áldozatok vannak, a törökök nincsenek benne. Vagyis a maczedoniai fajok 1903 október óta többé

nem a török ellen küzdenek, hanem egymás ellen. Maga Szarafov is 1903 tavaszán még a törökök ellen küzdött, s csak a mürzstégi egyezmény után lobbant lángra a nemzetiségek közt addig csak lappangó, most öntudatossá vált antagonizmus. Grey nagy beszédet mond a bandák atrocitásai ellen, a közigazgatás reformját sürgeti, a hatalmak belátják, hogy minden bajnak a mürzstégi egyezmény 3. pontja az oka. Az a 3. pont, a mely épp az angolok ösztökélése folytán a különböző nemzetiségek rendszeresebb csoportosulásának megfelelő területi elhatárolást helyezte kilátásba a macedoniai vilajetekben. Ennek a nemzetiségek szerint leendő elhatárolásnak a reménye vitte rá a macedon fajokat a szomszédos, rokonfajú balkán-államokból szított propaganda révén arra a gondolatra, hogy addig is, míg ez az elhatárolás bekövetkezik, fegyveres terrorizmussal mennél nagyobb területen biztosítsák a maguk faji túlsúlyát, hogy azután a hatalmak majd e szerint eszközöljék a nemzetiségek elhatárolását.

A mürzstégi programnak e nyilvánvaló kudarczával bukott meg Goluchowski. Nem lehet állítani, hogy éppen csak a visszafelé elsült macedoniai politikája buktatta meg, de ezt bizvást elmondhatjuk, hogy a mürzstégi egyezmény 3. pontja érlelte meg a bukásra. Ez a fatális pont, a mely rendet kívánván teremteni, a legnagyobb zenebonának vált okozójává s pacifikálni akarván Macedóniát, vérfürdőbe taszította, valóban nem alkalmas arra, hogy valami nagy diplomatává avassa Goluchowskit és Lambsdorffot, a kik ennyire be engedték ugratni magukat az angol diplomáciától ebbe a konkolyhintó politikába.

Goluchowski bukása után részben a nemzetközi politikai konstellációval, részben pedig utódjának, Aerenthalnak körültekintőbb taktikája révén fordulat következett be a macedoniai reform-akcióban.

Első sorban fontos e tekintetben az angol politika front-változása. Angliának meggyűltek a bajai Egyiptomban meg Indiában és a japán győzelemnek az ázsiai népek öntuda-

tának fölébredésére való hatása szükségessé tette rá nézve, hogy Oroszországhoz, a melyet előbb megveretett a japánnal, közeledjék. Ugyanekkor az angol parlamentben megbukván a konzervatívek, helyüket a kormányon elfoglalták a radikálisok, a kik már nem üznek olyan terjeszkedő, imperialisztikus politikát, mint a konzervatívek. Angliában tehát most meg volt a hajlandóság valami békésebb politika felé, s Aerenthal ezt a kedvező szituációt megragadva, sikerült neki rávennie az angol királyt, hogy augusztusban (1907) Ischlben találkozzék ő felségével, I. Ferencz Józseffel.

Ezen a találkozón a két uralkodó Macedóniára nézve az eddiginél békésebb és humanusabb politikai irányt inaugurált. Ehhez az irányhoz Olaszország részéről hozzájárult Tittoni is, a ki az ischli királyi megbeszélések után Aerenthallal augusztus 24-ikén találkozott a Semmeringen. A két találkozón a három nagyhatalom közt megállapodás jött létre a macedóniai reformakcióra vonatkozólag, s ezek alapján nem volt más hátra, mint hogy az entente-hatalmak újra megrögzítsék, de a faji ellenségeskedés megszüntetése céljából meg is magyarázzák a mürzstégi programot. Lambsdorff utóda, Izvolszki orosz külügyminiszter szeptemberben Bécsbe érkezik, ahol a görög-román villongás megbeszélése végett ugyanakkor ott van a román király is, és itt a két külügyminiszter (t. i. Aerenthal és Izvolszki) a két állam athéni, belgrádi és szófiai képviselőihez utasítást küld, melyet a magyar-osztrák szöveg szerint a következőkben idézünk:

«Az a véres harc, a mely a legutóbbi időben Macedóniában a keresztény nemzetiségek között folyik, szükségszerűen felkeltötte a reformmunkálaton résztvevő állam komoly figyelmét. Egy idő óta az eredetileg a török kormány ellen küzdő keresztény bandák irányt változtattak és terrorista tevékenységük a keresztények ellen irányul, a kiket arra akarnak kényszeríteni, hogy nemzetiségüket és vallásukat elhagyva, az ő vallásukra és nemzetiségükre térjenek át. Számos jel, főleg a forradalmi bizottságok határozott kijelentései, valamint a

balkáni sajtó cikkei azt látszanak bizonyítani, hogy eme bűnös mozgalom legalább egy részében a mürzstegi program harmadik pontjának téves, sajnos azonban, igen elterjedt interpretációjában találja okát, mely cikk a következőképpen szól:

Mihelyt az ország nyugalmanak helyreállása konstatalható, a török kormánytól különben az követelhető, hogy az egyes közigazgatási kerületek területi elhatárolását a különböző nemzetiségek rendszeresebb csoportosulásának megfelelő módon intézzék.

A forradalmi bizottságok akkor, a midőn programjukból a török kormány elleni akciót elejtették és ennek helyébe a nemzetiségi rivalitást vették föl, nyilvánvalóan abban a szándékban jártak el, hogy nemzetiségük territoriális szféráját kibővítsék abban a reményben, hogy a kiterjeszkedés, bár inkább mesterségesen és erőszak révén jött létre, semmint a lakosság szabad elhatározásából kifolyólag, — mégis annak idején alapjául szolgálhat majd a mürzstegi program harmadik pontjában foglalt területi elhatárolásra s ilyképpen megnyeri az egyetértésben levő hatalmak szankcióját. A nélkül, hogy azt vizsgálnák, vajjon a félreértés jóhiszeműleg történt-e avagy nem, a magyaroszátrák és orosz külügyminiszterek szükségesnek tartják, hogy egyszer s mindenkorra a következőket állapítsák meg:

1. A közigazgatási kerületek territoriális elhatárolását a magas portának a mürzstegi program harmadik cikke alapján csak az ország nyugalma helyreállításának konstatalása után ajánlható. Az entente hatalmak ennél fogva egyértelműleg azon a nézeten vannak, hogy a nyugalom helyreálltának konstatalása a bandák teljes eltűnését föltételezi nemcsak rövid néhány hónapra, hanem hosszabb időre, úgy, hogy a szóban forgó elhatárolás csak az ország maradandó paczifikációja után indulhat meg.

2. A mürzstegi program harmadik cikkét tévesen úgy magyarázták, hogy az entente hatalmaknak az volna a szándékuk, hogy bizonyos tekintetben az országnak nemzetiségi szférák szerint való fölosztását hozzák javaslatba. Különösen ez a gondolat vezethette a bandák akcióját, a mely oda irányul, hogy nemzetiségük területi szféráját egy más nemzetiség kárára lehetőleg minél inkább kiterjeszthessék. A dolgok ilyen állása mellett az

entente hatalmak kötelességüknek tartják annak kijelentését, hogy soha sem volt szándékukban az, hogy a portának azt ajánlják, ossza föl Macedóniát nemzetiségi szférák szerint és hogy továbbá a mürzstegi program harmadik cikkének rendelkezései csak a közigazgatási beosztásnak aránylag csekély módosítására irányul a célból, hogy ez által a helyi hatóságok tevékenysége megkönnyíttessék.

3. Az az elhatározás, a mely az entente hatalmak szeme előtt lebeg, bármi legyen is jellege avagy terjedelme, semmi esetre sem lehet tekintettel állítólag nemzetiségi szempontokból való területi változtatásokra, a melyek kihívják a bandák terrorista tevékenységét. A szóban forgó elhatárolásnál semmiképen sem fog alapul szolgálni az a haszon avagy veszteség, a mely e bandaharczokból a versengő nemzetiségek egyikére avagy másikára származik. A területi elhatárolás csakis a státuszkvó és a pártatlan, komoly, a helyszínén történt megállapítások alapján történhetik és a két entente hatalom, a mely magára vállalta a macedóniai reformok súlyos föladatát, ismételten abban a helyzetben volt, hogy kijelentse, hogy nem engedi meg a helyi elemek semminő beavatkozását a reformmunkálatba, a mely beavatkozás esetleg oda irányulna, hogy a reformakció egy, a többi hatalommal egyetértőleg megállapított iránytól eltérő irányba terelje. A három vilajet akár melyikében a bandák üzelmei a helyzetet csak súlyosabbá tehetik, a mennyiben alkalmat adhatnának a portának, hogy repressziv intézkedéseit teljes joggal megszigorítsa és egyben megakasztaná a keresztény lakosság javára való és annak érdekében oly fontos reform keresztülvitelét. A macedóniai nemzetiségek közötti ellenségeskedés megszűnése okvetetlen szükség és a két hatalom, a mely ezeket a fejtegetéseket és kijelentéseket nagyjelentőségűnek tartja, szükségesnek tartotta, hogy azokat a balkáni államok kormányainak tudomására hozza abban a reményben, hogy e kormányok hallgatni fognak azokra a magyarázatokra és tanácsokra, a melyekkel a két nagy hatalom ez államoknak saját érdekükben szolgál és hogy oda fognak törekedni, hogy véget vessenek minden támogatásnak, a melyben eleddig a macedóniai bandák országuk lakossága részéről részesültek.

Fölszólítom, hogy egyetértve orosz kollégájával, ily értelemben nyilatkozzék a külügy-

miniszter előtt és őt arra kérje, hogy e kijelentésnek minél nagyobb arányban való publikálását megkönnyítse és ezáltal a versengő nemzetiségek megnyugtatóhoz hozzájáruljon.»

Ezt a jegyzéket Aerenthal és Tittoni megküldik az összes hatalmaknak, míg Bulgária, Szerbia és Görögország kormányainak a szófiai, belgrádi, illetőleg athéni magyar-osztrák és orosz követek útján hozzák tudomásukra a kommuniké szövegét.

Ez a jegyzék, amely érthető módon a bandákat szervező balkán államocskákat akarta megfenyegetni, az illető országok kormányainál természetesen nem maradt hatás nélkül, és elsőnek (október 8.) a bolgár, azután (október 25.) a szerb, végül pedig (november 3.) a görög kormány siet rá válaszolni. A bolgár jegyzék feltűnően éles hangon nyilatkozik Törökország viselkedéséről és igen határozott formában kívánja az igazságügyi reformok sürgős megvalósítását, amelyekről Törökország tudvalevőleg húzódik. Bulgária igéri válaszában, hogy tőle telhetően közre fog működni a hatalmak reformakciójában, azonban szükségesnek tartja a következő intézkedéseket:

1. Pontosán meghatározandó ama territorium, a melyre a reformakció kiterjed.
2. A reformálandó területet közigazgatási szempontból új kerületekre kell beosztani.
3. Meg kell alkotni egy különálló legfelsőbb hatóságot, a mely az entente hatalmak ellenőrzése alatt végérvényesen fog dönteni a nemzeti, egyházi és iskolai vitás kérdésekben a reformálandó területen.

Szerbiának az entente-hatalmak jegyzékére adott válasza így hangzik:

A szerb kormány köszönetet mond a hatalmaknak azért az érdeklődésért, a melylyel a törökországi keresztény népek sorsa és egyenjogúsága iránt viseltetnek s a legnagyobb megelégedéssel csatlakozik a hatalmak óhajához, vajha a bandák akciójának vége vettetnék. A kormány sajnálja azonban, hogy a hatalmak e lépésüknél tekintetbe nem vették a szerbek lojális magatartását, mert ezek a forradalom-szerű bandamozgalmaknak sem kezdeményezői nem voltak, sem fegyveres propagandát nem

csináltak s csak az önvédelemtől üzelve fordultak a bandák alakításához. A szerb kormány nem osztozkodik az entente-hatalmak ama nézetéhez, hogy a bandák alakítása a mürzstégi program 3-ik cikke téves magyarázatának volna tulajdonítható. A bandák alakításának egészen más oka van.

Elégséges, ha az adatok összehasonlíttatnak, hogy arra a meggyőződésre jussunk, hogy a bolgár bandák már 1903 nyarán, tehát a mürzstégi program előtt, mely a mondott év őszén dolgoztatott ki, már megvolt. Miután a macedon felkelés eredménytelen maradt, a bolgár bandák a lakosság terrorizálásával, — mely lakosság a bandáknak kénye-kedvére volt hagyatva, s így a jogos önvédelem kényszerhelyzetében volt — el akarta érni, hogy a lázadás zászlaja köré se regeljenek. Ez az oka a szerb bandák feltűnésének, melyeknek tisztán védő jellegük volt s melyek igaz, hogy csak egy évvel a mürzstégi program után, de nem annak téves értelmezése folytán alakultak.

A hatalmak kijelentik, hogy a szerb nemzetiség elkülönítése a status quo anto elvén alapul. Ennek ellenében a szerb kormány azt hiszi, hogy a reformakció által körülírt területen, mely sem Maczedónia történelmi, sem földrajzi fogalmának meg nem felel (mert hiszen Ó-Szerbiának egy elválaszthatatlan részét is magában foglalja) a dolgok már rég nem viselik magukon az állandóság és megváltozhatatlanság jellegét. Hanem folytonos változásban vannak aszerint, hogy a különféle nemzetiségek között melyik propaganda uralkodik, úgy, hogy bajos ott «status»-ról beszélni, s lehetetlen ilyen statut az elkülönítés alapjául venni a nélkül, hogy számba ne vétessenek a tudományos alapelvek minthogy a nemzetiségek definícióját csak ezekre lehet alapítani. A szerb kormány, mely a reformokban a törökországi keresztények szebb jövőjének zálogát látja, élénken óhajtaná, hogy ezek a reformok a kossovói vilajet szandsákjaira is kiterjesztnének, mert ott az állapotok a többi vilajetekéhez képest még szomorúbbak és kétségbeesettebbek s a keresztény elemek, a szerbek még nagyobb kegyetlenségeknek vannak kitéve, mint egyebütt. Miután a hatalmak reformjaik jótéteményeit Maczedóniának és Ó-Szerbia egy részének is juttatni akarják, a szerb kormányzat hiszi, hogy tekintettel az ottani tarthatatlan viszonyok, a fentemlített szandsákok a reform-

akcióból kirekeszthetők nem lesznek. Ha a hatalmak akciójukat erre a térre is kiterjesztik kettős célt fognak elérni: az emberszeretet művét teljesítik s megerősítik a Törökországban élő keresztény népek bizalmát a hatalmak részrehajlatlanságában és a reformok hatékonyságában. Ha ellenben a hatalmak a mondott szandzsákokat a reformakcióból kirekesztik, — a szerb kormánynak erre rámutatni kötelessége — akkor ez a vidék, a régi szerb államnak bölcsője existenciájában veszélyeztetnék.

A szerb álláspontot vitattatta meg a magyar képviselőház október 23-iki ülésén Polit Mihály is, aki az entente-hatalmak jegyzékének ama részét, a melyben Aerenthal és Izvolszki a mürzstégi 3-ik pont politikai élet igyekezett tompítani, egyenest meghátrálásnak nevezte, az ethnikai felosztás Szerbiának ösmert érdeke lévén Polit interpellációt is terjesztett be ez irányban, kérdvén, hogy:

«Hajlandó-e a magyar kormány, élve azon joggal, melyet neki a törvény monarchiánk külügyi vezetésére biztosít, odahatni, hogy Macedóniában az ottani népek, nevezetesen a bolgárok, szerbek és görögök közti territoriális felosztás folytán tartós állapotok teremteszenek az adminisztrációban, nevezetesen pedig, hogy a tervbe vett igazságügyi reformok alkalmával a bíróságoknál az illető nemzetiségekhez tartozó bírák a nacionális nyelv felhasználása mellett alkalmaztassanak.»

Skouzes, Görögország külügyminisztere, a magyar-osztrák és orosz külügyminiszter jegyzékére küldött válaszában a következőket mondja:

«A királyi kormány, aggodalommal telve el a macedóniai görög elemmel szemben fennálló kötelezettségeinek teljesítése iránt, szükségesnek véli a hatalmakkal közölni megjegyzéseit a fent nevezett jegyzékre, ennek alapos átvizsgálása után. A miniszter első sorban Görögország külügyi képviselőihez 1906 szeptember 12-én intézett memorandumra hivatkozik, a melyben utalás történik arra, hogy a macedóniai bolgár bandák és kegyetlenkedéseik a görög lakossággal szemben utóbbiak helyzetét tarthatatlanná tette és arra kényszerítette őket, hogy vallási jogaik

megőrzésére védelemhez folyamodjanak. Ez a védekezési eljárás említésre méltó változást idézett elő a macedóniai politikai állapotokban és nyilvánvalóvá lett, hogy a bolgárok erőszakos eszközök által Macedóniában kiváltságos helyzetre igyekeztek szert tenni. A miniszter ezután hozzáfűzi a következőket: «Azóta a macedóniai agitáció magára vonta a hatalmak figyelmét, a melyek elhatározták, hogy véget vetnek ezen állapotnak. A görögök ismételen el voltak határozva a harcz abbanhagyására, de minden alkalommal, a midőn a reakció engedett, a bolgár bandák fokozott tevékenysége volt észrevehető.»

A válaszfelirat azzal a kijelentéssel végződik, hogy a görög kormány a hatalmak iránti tiszletének és azon óhajának bizonyítására, hogy reformműveiket hathatósan támogatni kívánja, minden lehető meg fog tenni, hogy Macedónia paczifikációját elősegítse. A midőn szigorúan ügyel a már elhatározott intézkedések érvényben maradására és keresztülvitelére, továbbra is teljes befolyását fogja latba vetni, hogy Macedóniában a görögök kedélyét lecsillapítsa. Bizalmuk helyreállítása céljából mindenestre szükséges őket sorsukat illetőleg megnyugtatni és további támadásoktól megvédeni.

Ime tehát Aerenthal és Izvolszky álláspontja s a megleckézettett balkán államok válasza Bulgária, Szerbia és Görögország egyaránt az «önvédelem»-re hivatkozik ott, a hol tulajdonkép ők maguk szervezik és szítják a macedóniai öldöklést. Másrésről az entente-hatalmak mostani külügyminiszterei hiába igyekeznek jóvá tenni jegyzékükben a mürzstégi egyezmény 3-ik pontjának bontó hatását, ez a kísérlet ma már vajmi kevés sikerrel kecsegteti őket. Mert hasztalanul mondja ki az új jegyzék, hogy a mürzstégi egyezmény 3-ik pontja Macedóniának nem politikai, csupán adminisztratív felosztását tervezi, s hogy a területi elhatárolás csakis a status quo ante és a helyszínén történt pártatlan megállapítások alapján történhetik: a mürzstégi program már beledobta a macedóniai fajok közé a nemzetiségi kialakulás égő csóvját, s a kis balkán népek ma már jól tudják, hogy, ha Macedónia felosztása nincs is tervben, amint a nemzetiségi csoportosítás köztük befejeződik,

ők maguk bevégzett tények elé fogják állítani az európai diplomáciát, a mely akkor előbb-utóbb mégis csak szankciónálni fogja ezeket a bevégzett tényeket.

Ehhez képest az európai közvélemény (értsd: sajtó) is vegyes érzelmekkel nyilatkozott az entente-hatalmak reformakciójáról. Az angol közvélemény — eddigi álláspontjától eltérőleg — most az ischli király-találkozás hatása alatt lefesti a reformokat. A «Times» valószínű csapásnak mondta, ha a müzstégi programot megváltoztatnák s eltérnének a megkezdett iránytól. Az olasz közvélemény látszólag lojális a reformtervek iránt, a melyekkel szemben a francia közvélemény is barátságos jóakarattal viseltetik.

Nem így azonban a német sajtó. A berlini, kölni, frankfurti és hamburgi lapok gáncsoskodva emlékeznek meg Magyarország-Ausztria és Oroszország közös jegyzékéről és az igazságügyi reform-tervezetnek nem jósolnak sikeres jövőt. Ennek magyarázata ösmeretes előttünk. Németország ugyanis, amint már említettük, kereskedelmi és ipari érdekeinél fogva a szultán szuverénitásának megvédésére vállalkozott, s az a véleménye volt, hogy a reformakciónak más eredménye nem lehet, mint a porta állásának és ezzel a török hatalomnak gyöngítése. Ez pedig egyelőre nem érdeke a bagdadi vasútnak.

Maczedóniában mely ezalatt, kézzelfogható czáfolatául a bolgár, szerb és görög kormány válasz-jegyzékében foglalt pilátusi mosakodásoknak, gyönyörűen működnek a bandák; a bolgár szobranje csak most, 1908 január első hetében szavazott meg ötszáz ezer frankot a maczedóniai bandakihágások áldozatainak (nagyon természetes, hogy bolgár nemzetiségű áldozatainak) a javára.

Bulgária egyébiránt is bevallottan úzi a maczedon-propagandát az exarchátusnak budgetszerűleg utalványozott tekintélyes anyagi támogatással, a maczedóniai iskolák segélyezésével és hasonló czélú pénzösszegekkel. Magától értetődik, hogy a többi balkán-állam sem marad el az ilyenmő propaganda-csinálásban.

Világos tehát, hogy a reformokra, tudniillik jó és alapos reformokra égető szükség van Maczedóniában most még inkább, mint azelőtt bármikor. Aerenthal és Izvolszki vállán nyugszik elsősorban a feladat, hogy a forrongó vilajetekben végre hatásos reformakciót produkáljanak, s a koncertben résztvevő többi négy nagyhatalomnak joga és kötelessége, hogy ily, az adott viszonyokkal számoló reformokat egyöntetű, erélyes eljárással támogassanak és eredményesekké tegyenek.

És mégis, az egész reformakció állandóan a csőd szélén van. Hogy miért, ezt majd a következő számban próbáljuk elmondani.

Az ir agrárkérdés.

Az ir agrárkérdés azon a napon kezdődött, melyen az anglo-normannok Irország földjére tették lábukat. A hódítók jogával élve, elkobozták Irország népétől a földet, melyet eddig az irek törzsenként, «clan»-okként torbelandnak — közös tulajdonnak — tekintettek. Az elkobzásokon felül az angol kormányok még telepítéssel is minden módon arra törekedtek, hogy Irország földje angol és protestáns kezekbe kerüljön. Angol kolóniát alkottak Dublin mellett, az úgynevezett the Pale-t. Mindazonáltal az első időben az angolok sikerei gyenge lábón állottak. A telepítések alig jártak eredménynyel, sőt a letelepítettek egy része kelta nevet véve fel, az ir törekvésekkel rokonszenvezett. De az angol kormányok kitaróan folytatták megkezdett munkájukat. Erzsébet királyné uralkodása alatt nagy kegyetlenséggel folytatódott Irország meghódítása. I. Károly uralma idejében Strafford Connaught-ot foglalta el, a mi főokát képezte az 1641-iki ir felkelésnek. A XVII. század az elkobzások hosszú sora s III. Vilmos király idejében végleg letűnt már a régi Irország, hogy helyt adjon annak az új rendszernek, mely landlordizmus név alatt napjainkig okozója lett annak a nyomoruságos állapotnak, hogy Irország földje egyes idegenek és más vallásúak kezére kerülve, annak régi ir lakossága

mint ezeknek bérlője kényszerült életét tengetni vagy hazáját elhagyva, kenyerét a világ más tájékán megkeresni. Az ország lakossága 1845-ben 8.300,000 lélek volt; e szám napjainkban négy és fél millióra szállott le. 1851-től 1904-ig 3.961,011 kivándorló hagyta el hazáját.

E számok élénk világot vetnek azokra a szomorú állapotokra, melyek Irországban uralkodtak s melyeket az angol kormányok törvényes intézményei nagy mértékben elősegítettek. Irország más jogi rendszernek volt alávetve, melynek gazdasági élére jellemző pl. az az egy körülmény, hogy a katolikusok birtokai más öröklési szabályoknak voltak alávetve, mint az angol protestánsokéi. Anglia Irország iparát is törekedett elnyomni, így az ország egyes részeiben már jelentékeny szerepet játszó fonó- és szövőipart mesterséges úton fojtotta meg. A XVIII. században az állapotoknak némi enyhülése állott be. A kontinentális zár és a napoleoni háborúk a földművelésre lendítő hatással voltak. 1778-ban és 1782-ben a katolikusokra kedvező törvényváltoztatásokat eszközöltek, az utóbbi év törvényhozása pedig a föld szerzését is megengedte nekik.

A landlord és a bérlő közti viszony azonban sohasem szűnt meg ellenségesnek lenni. Nagyban hozzájárult ehez az a körülmény, hogy míg Angliában az állandó jellegű befektetéseket a tulajdonos viselte, addig Irországban ezeket is a bérlő volt köteles eszközölni, a minek révén az ir bérlő a közös tulajdonnak egy nemét vélte a maga számára megteremtteni s még rosszabb szemmel nézte a betolakodott, más vallású protestáns landlordot. Fokozta ezt az érzületet az a függő viszony, melyben a bérlő állt landlordjával. A bérlő teljesen ki volt szolgáltatva a landlord önkényének; bérlete egy évre szólott, sőt az «at will» bérlőnek a landlord bármikor kiadhatta az útját. Tetszés szerint űzhette ki őt bérletéből, élhetett az «ejectment» jogával. Egyedül az 1849. évben 50,000 ilyen kiűzetés történt, s ezek száma 1849-től 1860-ig 373,000-re emelkedett.

A baj felismerését hivatalos formában először az ú. n. Devon Comission eszközölte 1845-ben; e bizottság jelentésében elismeri azt az üdvös hatást, melyet az Ulster tartományban kifejlődött u. n. «tenant right» gyakorolt az ottani állapotokra. Tenant right alatt a bérlőnek azt a rendszerint írásba sem foglalt jogát értették, hogy bérletét csak bizonyos összeg (gord will) ellenében engedte át másnak, esetleg magának a tulajdonosnak.

1849-ben az Encumbered Estates Act kapcsán nagy változások állnak elő Irországban; az ország $\frac{1}{6}$ része gazdát cserél, a landlordok helyére gazdag spekulánsok jönnek, a kik landjobber név alatt még kegyetlenebbül szipolyozzák az ir bérlőt, mint a hogy azt valaha a landlordok tették.

Az angol kormány második törvényes intézkedése az ir agrárkérdésben az 1860-iki Deasy-féle törvény volt, mely az addig csak szokásszerűen fennállott bérletet törvényes alapra, a szerződés jogi alapjára óhajtotta fektetni. E törvény ugyan holt betű maradt, de jelentősége annyiban van, hogy fordulópontot jelez az angol kormány politikájában. A míg eddig törvényes intézkedések csak a landlordok érdekében történtek, addig a Deasy-féle törvény semleges álláspontot foglal el mindkét irányban, — landlordokkal és bérlőkkel szemben egyaránt, — hogy így mintegy bevezetése legyen a későbbi liberális angol kormányok ama törekvésének, hogy az erősökkel szemben a gyengék, — a landlordokkal szemben a bérlők, — vétessenek a törvény védőszárnyai alá.

Hogy az ir agrárkérdés megoldásának helyes irányban való előrejuttatását az angol kormányok illetően módon programjukba felvették, ennek fontosságát csak akkor foghatjuk fel kellőképen, ha Irország gazdasági helyzetére egy pillantást vetünk. Míg Anglia lakosságának csak 19%-a foglalkozik földműveléssel, addig Irország 4 és fél milliónyi lakosának jó kétharmada — három millió lélek — földműves, illetőleg a föld terményeiből él. A lakosság e kétharmada közvetlenül a földművelésből él, de ha behatóbban

tekintjük a dolgot, úgy rájövünk arra, hogy a még hátramaradó rész is a földdel, annak termésével közvetett módon függő viszonyban áll. Irországban ugyanis, a termőföldön kívül egyéb kereseti forrás úgyszólván nincsen. Az ir paraszt nem választhat mezei és gyári munka közt. A föld ad neki életet, ha azt elveszíti, vándorbotot ragad kezébe és kivándorol. Ez okozója annak a harcznak, a mi Irországban a földért folyik s a mi rendkívül hátráltatja az ir agrárkérdés megoldását, sőt egyik oka is volt annak, hogy a viszonyok annyira elfajultak. Míg ugyanis a régi idők jobbágya a röghöz volt ugyan kötve, de nem volt elűzhető, mert ahoz a röghöz joga volt, addig az ir paraszt bármely pillanatban elűzhetette a landlord; talált helyébe más kettőt, a kik bármily nagy bérösszeg fizetésére is vállalkoztak, mert rá voltak szorulva a földre. Ily viszonyok közt a landlord és bérlő közti bérleti viszony sohasem lehetett méltányos, mert a két fél fegyverei nagyon is egyenlőtlenek voltak; a szó szoros értelmében vett «szerződés»-ről landlord és bérlő közt szó sem lehetett, mivel ennek első feltétele, a szerződő felek teljes cselekvési szabadsága sohasem volt meg. Az ir kérdés megoldását még két körülmény nehezíti meg. Egyik a művelés alatt álló földek csökkenése a legelő javára, a másik a föld elaprózásának a veszélye. Míg a tulajdonképeni Angliában a művelhető földek 55%-a legelő, addig Irországban 81% és ez is nagyjából jobb minőségű föld, mint a művelés alatt álló. Az ir agrárkérdés egyik főmomentumát és megoldásának szükséges előfeltételét tehát a földnek művelés alá vétele is képezi. Az elaprózás kérdésénél az a fontos, hogy az egyes gazdaságok ne sülyedjenek nagyság dolgában ama minimum alá, a mely gazdaságosnak nevezhető, vagyis a mely lehetővé teszi egy család számára — idegen munka igénybevétele nélkül — a megélhetést. Ha e minimumot körülbelül 6 hektárra tesszük, úgy arra az eredményre jutunk, hogy 592 ezer gazdaság közül 217 ezer e minimumon alul marad. E kis gazdaságok bérlőin nem segí-

tett volna a bér teljes elengedése sem; ezeknél az anyagi fellendítés egyedüli módját a gazdaságnak nagyobbítása, kikerekítése s így gazdaságossá tétele képezi.

A gazdasági viszonyok elmérgesítéséhez nagyban hozzájárult az a körülmény, hogy a föld urai idegenek maradtak az országban; idegenek voltak fajra, vallásra nézve egyaránt. Nagy részök állandóan távol lévén az országtól, egyetlen egy kívánságot tápláltak az országgal szemben: mentül nagyobb bérjövendelmet csikarna ki uradalmaik bérlőitől. A landlord soha egy fillért sem áldozott birtokára, mindent a bérlő fektetett bele, a ki ez által csak még inkább függő viszonyba került a landlorddal, mert ez épen evvel kötötte őt le ahoz a röghöz, melyre áldozott.

Gladstone kormánya volt az első, mely a bérlők érdekeit tartva szem előtt, ezen szándékának az 1870-iki törvénnyel látható kifejezést is adott. Kötelezővé tette a «tenant right»-et ott, a hol már létezett és hozzá hasonló intézkedéseket léptetett életbe ott, a hol nem volt gyakorlatban. A bérlők ligájának 1852-iki programjából megvalósította a híres három F. első kettőjét, a Free sale-t, az eladás szabadságát, a Fixity of tenure-t, a bérlet tartósságát, de mellőzte a harmadik, talán legfontosabb F.-et, a Fair rentet, a méltányos bért. A landlordok tetszés szerint emelték fel a bérösszeget és tetszés szerint — csak egy kevéssel költségesebb módon — űzhették őket el bérlőikről. A Bessborough bizottság meggyőző bizonyosságot szolgáltatott a törvény hátrányairól, melyeket csak fokozott az 1879/80-ik évi rossz termés. E körülmények hatása alatt határozta el a great old man, Gladstone, az ir kérdés dülőre vitelét. Ékesszólásának, tudásának hatalmas fegyvereivel sikerült keresztülvinnie a konzervatívok erőfeszítése daczára az 1881 aug. 22-iki Land Law Ireland Act-et, mely a híres három F. megvalósulását jelenti. A Fair rent-et, a méltányos bérösszeget bíróilag állapíttathatja meg a bérlő 15 esztendőre, melynek leteltével újabb birói megállapításnak van helye. E birói megállapítás, — mely az e

czélból szervezett «Land Comission» vagyis agrár-bizottság kezeibe van letéve — képezi sarkalatos pontját Gladstone törvényhozásának. Ez az első eset a modern államéletben, hogy az államhatalom erős kézzel veszi kezébe az egyesek — landlordok és bérlők — magántermészetű ügyeinek döntő intézését, ha azt a felek maguk közt békés uton nem tudják elrendezni. E lépés azonban a gyakorlatban nem vált be. A Land Comission munkáját csak nagyon tökéletlenül s általános elégedetlenséget keltve végezte, mert eljárásának és a fair rent megállapításának irányelveire nézve a bizottság tagjai maguk közt sem voltak képesek megegyezni. A landlordok nem voltak megelégedve vele, mert a bérösszegeket előbb 20·7%-kal, másodízben 19·7%-kal szállította le; de nem voltak megelégedve vele a bérlők sem, a kik az angolországi bérlők helyzetére való tekintettel magukat a landloddal szemben, — még alacsonyabb bérösszeg mellett is — megrövidítettek tekintették. Gladstone törvényhozási intézkedései balsikerének okát abban lehet keresni, hogy nem terjeszkedett ki a baj összes gyökereire; tekintettel volt a fair rent-re, de nem vette számításba a bérletek elaprózódott voltát és az ország általános földművelési hanyatlását, a legelő-rendszer terjeszkedését a földművelés rovására. De legfőbb oka a sikertelenségnek az az elismerése volt landlord és bérlő között, mely a törvény alapvető gondolatának nevezhető. Jogot adott landlordnak és bérlőnek egyaránt arra a darab földre, mely folytonos okát képezte a köztük fennálló százados czivódásnak. A mennyire szükséges és jótékony hatása volt tehát Gladstone módszere, olyannyira nem képezhetette az ir agrár-kérdés gyökeres megoldásának végleges alapját. A végleges megoldás magvát azok a törvények képezik, melyek az ir bérlőnek a föld megvásárlását lehetővé tették. A liga emberei, Davitt és Parnell helyesen mutattak arra rá, hogy az ir bérlő sorsa csak akkor lesz türhető, ha tulajdonaként fogja birni az addig általa bérelt földet, Lecky és T. W. Russel szintén

a «dual ownership», kettős tulajdon ellen s a nagy vételeket célzó törvényhozási intézkedések mellétt foglaltak állást. Már az 1869-iki Irish Church Act folytán 108,000 acre föld került eladásra, melynek 8,432 bérlője közül 6,057 vásárolta meg a reá eső részt. Azonban úgy az 1869-iki, mint az 1870-iki törvénynek a bérlők földjeinek általuk való megvásárlását célzó intézkedései nem jártak a kívánt eredménnyel, az eljárás rendkívül költséges volta miatt.

Az 1881-iki törvény ez irányban is jelentőset alkotott. Az agrár-bizottság, mint jogi személy maga is szerezhett földbirtokot, ha annak bérlőinek $\frac{3}{4}$ része, — a kik együttesen az összes bérösszeg $\frac{2}{3}$ -át fizetik, — rendelkeznek a megvásárlásra szükséges eszközökkel s bérleteik megvételére hajlandónak is nyilatkoznak. A Land Comission a vételár egy részének előlegezésére fel volt jogosítva. A törvény ez intézkedései daczára 1881-től 1885-ig, az Ashbourne törvény meghozataláig csak 731 bérlő vált birtokossá. E csekély eredmény egyik okát az akkori viharos politikai életben is kereshetjük, a kitörőfélben levő forrongásokban, a mi a bérlőket visszatartotta annak a földnek megvásárlásától, a mihez — nézetük szerint — nemsokára ingyen jutottak volna hozzá.

A földvásárlásra nézve fordulópontot jelez az 1885-ben Ashbourne által a lordok háza elé terjesztett Land Purchase Bill, melyet törvényerőre emelkedése óta szerzőjéről Ashbourne törvénynek neveznek. E törvény szerint a Land Comission — bizonyos garanciák mellett — a teljes vételarat előlegezhette a vevőnek. A törlesztés idejét 49 törlesztési évben állapította meg. E rendszer mellett az évi törlesztési részletek nemcsak nem voltak magasabbak az eddigi bérösszegnél, hanem ennek egyharmadrészével csökkentek is. A törvény üdvös hatása nem maradt el. Egyedül az 1885/86-iki évben több vétel eszközöltetett, mint 1870-től 1885-ig. 1891-ben ki volt merítve a földvásárlás céljára megszavazott 10 millió font sterling; a kormány nem kért újabb összeget e célra,

nehogy, — mint mondá, — az ország hitele megingattassék. E kifogás azonban nem volt komolyan számbavehető, mert a törlesztéseket a vevők pontosan fizették s a kincstár nem veszített semmit.

1891-ben a kormány új törvényt szavaztatott meg, mely a vételügyletek rendszerbe foglalásának örve alatt annyira körülményessé tette az eljárást, hogy a megindult földvásárlási mozgalmat majdnem teljesen megszüntette. E törvény a törlesztés idejét 49 évben hagyta meg ugyan továbbra is, de az évi törlesztési összeget nem egy fix összegben rendelte megállapítandónak, hanem különféle, változó tényezőtől tette annak évi összegét függővé. A landlordok pedig készpénz helyett $2\frac{3}{4}\%$ -os járadékkötvényekben kapták járandóságukat. Annak dacára azonban, hogy a törvény 30 millió fontra emelte fel azt a tőkét, melylyel a Land Commission rendelkezhetett, mégis káros hatással volt a földvásárlásra. Az 1891-től 1896-ig tartó időközben felvett kölcsönök összege egy millióval maradt alatta annak az összegnek, melyet a bérlők földvásárlás céljára egyedül az 1887-iki esztendőben vettek fel.

Az 1896-iki Giraldd Balfour-féle törvény a törlesztés módját változtatta meg. Az 1885-iki, 1891-iki és 1896-iki agrártörvények közti különbségek röviden összefoglalva a következők: az 1885-iki törvény szerint a landlordnak készpénzben fizettetett ki a vételár, a melyet a bérlő-vevő 4%-os törlesztés mellett 49 esztendő alatt volt köteles megtéríteni. Az 1891-iki törvény az eladó landlordnak állampapírost adott a kezébe, melynek értékét a bérlő-vevő 49 évi, évenként változó részletben térítette meg. Az 1896-iki szerint a papírosfizetés megmaradt ugyan, de a törlesztés módja megváltozott. Az évi járandóság tíz évenként újból számíttatott ki, oly módon, hogy a már lefolyt 10 év alatt törlesztett tőkeösszeg a következő 10 esztendőn át fizetendő kamatösszeg alapját többé nem képezte. A törlesztés 30-ik évétől kezdődőleg pedig az annuitás összege nem változott mindaddig, míg a vevő az egész köl-

csönösszeget ki nem egyenlítette. Megengedte azonban a törvény azt is, hogy a vevő évi egyenlő részletekkel törleszzen, a mi a törlesztési időnek rövidebb tartamát tette lehetővé.

Az agrár-törvények közti e különbség az eladásokra is élénk hatást gyakorolt. Az 1885-iki törvény egyszerűségénél fogva hatott kedvezően. A landlord előre tudta, hogy mily összeget fog készpénzben kapni, s a vevő is pontosan kiszámíthatta magának az általa fizetendő évi részletek nagyságát. Az 1891-iki törvény idejében úgy a bérlő, mint a landlord meggondolta elébb az adás-vétel dolgát; a bérlő, mert nem tudhatta biztosan, mily részletet kell majd évenként törlesztenie, — a landlord pedig, mert készpénz helyett állampapírosban nyert kielégítést, mely papírok akkor névértéken alul, 96%-on állottak. Az 1896-iki törvény újból felbátorította a bérlőket a földvásárlásra, mert a törlesztés maximumát 4%-ban szabta meg, — s a tulajdonosokat az eladásra, mert az 1891-től 1896-ig terjedő időben az állampapír árfolyama 96%-ról 110%-ra emelkedett, s így a landlordok jelentékeny haszonhoz jutottak az eladás révén.

Ennek hatása azonnal mutatkozott; az agrár-bizottságnál perfektuált adás-vételi ügyletek összege, mely 1895/96-ban 500,000 fontot tett ki, az 1898/99-iki esztendőben két millióra rúgott fel. Az állampapírok árfolyama azonban 1899-ben hanyatlani kezdett és 1901-ben, a búr háború hatása alatt is, 91%-ra süllyedt. E körülmény úgyszólván teljesen megállította az adás-vétel folyamatát.

Ha a földvásárlást előmozdító e három törvénynek hatását vizsgáljuk, megállapítható, hogy a vevők majd mind hasznát látták a részökre lehetővé vált birtokvásárlásnak. Ha nem boldogultak annak ellenére, hogy bérlőik tulajdonosává lettek, ennek okát a legtöbb esetben a vevőn kívül álló tényezők képezték. Ilyen tényező volt elsősorban a megvett birtoktestnek elégtelen volta arra, hogy birtokosát s annak családját a szükségességekkel elláthassa, továbbá a gazdasági

munka árának magassága s végül sok esetben a szükséges tőke hiánya. Az államnyújtotta kölcsönök törlesztése főként oly helyeken folyt rendszeresen, a hol a törlesztő birtokos külföldön, vagy pedig a szomszédos nagy gazdaságokban munkájával szerzett pénzt. A hol ez az eset nem forgott fenn, az eredmény kétes volt; ha pedig a vevő földjének minősége és mennyisége volt elégtelen, úgy a hanyatlás teljes volt. A vásárlás hasznát tehát csak azok a vevők látták, kiknek birtoka gazdaságos volt, vagyis elegendő terjedelmű saját magának, valamint családjának foglalkoztatására, a nélkül azonban, hogy idegen munkáskezet szükségelt volna.

Mindazonáltal elvitázhatatlan tény, hogy e három agrár-törvény nagy mértékben elősegítette a bérlő-vevők anyagi sorsának felendítését; a míg eddigelé béreleteikbe való minden gazdasági befektetésnek csak egy következménye volt, t. i. a bérösszegnek a landlord által való emelése, mostan a tulajdonos örömmel dolgozott és tett befektetéseket, abban a tudatban, hogy az elérendő értékemelkedés sajátját fogja képezni. A földvásárlás megjavította a hitelképességet is. A gombeen man, az uzsorás sok helyütt elvesztette lába alól a talajt.

A szóban forgó három agrár-törvénynek főfogyatékoságát azonban abban találhatjuk meg, hogy az 1885-től 1903-ig lefolyt 18 év alatt csupán 73,917 bérlő-vevőt produkált, jóllehet Irországbán ugyanakkor 544,625 önálló földművelő volt. S jóllehet a bérösszegek megállapítását célzó törvényes intézkedések a landlordok bérjövödelmét 37%-al csökkentették azoknál a bérlőknél, a kik bérüket másodízben is megállapították, mégis kirívó volt az a különbség, mely a bérlő-vevő s a bérlőnek maradt bérlő vállait nyomó terhek közt képződött. Ez az egyenlőtlenség, mely az országban általános volt, szolgáltatott okot arra a nagyszabású agitációra, mely a törvényből folyó kötelező birtokeladás mellett megindult, s melyet 1900-ban az United Irish League is zászlajára írt. E mozga-

lommal szemben a landlordok se maradtak tétlenül, hanem megalkották a maguk harci szervezetét, az Irish Land Trust-öt. Két esztendei küzdelem után 1902 december havában a landlordok kezdeményezésére összegyültek a két osztály képviselői. 1903 január hó elején adta ki e Dunravenről elnevezett bizottság egyhangúlag elfogadott jelentését, melyben a bérlők képviselői sem tartják szükségesnek a kényszereladást, s melyben egyértelműleg állapítják meg azokat a módokat s feltételeket, melyekkel az általános, nagyszabású földvásárlást megvalósíthatónak tekintik. E pártok közti egyezés hatása alatt határozta el magát az angol kormány arra, hogy Wyndham ir államtitkárja útján törvényjavaslatot terjeszzen a törvényhozás elé, mely javaslat 1903 augusztus havában törvénynyé is vált.

Az előzményeknek megfelelően az 1905-iki agrártörvény nem a kényszereladás elvén alapszik, hanem teljes mértékben az ügyletet megkötő felekre bizza az adás-vétel létesítését. Az ügylet maga azonban, — mely a törvény szerint már nem egyedenként, hanem «estate» uradalmak szerint eszközöltetik, — az agrár-bizottság kebelében alakított külön bizottság az ú. n. Estates Comissionerek felülvizsgálata mellett köttetik meg. Magát az adás-vételt is többféle módon segíti elő a törvény; bélyeg- és illetékmentességet biztosít számára, megkönnyíti továbbá a landlordnak az eladandó birtokhoz való jogczimének kimutatását, végül pedig egyszerűbbé és gyorsabbá teszi az eljárást a törvény által létesített, ú. n. zónarendszerrel is. Ha a vételár összege bizonyos maximum és minimum közt van megállapítva, úgy az Estates Comissionerek minden megjegyzés nélkül kötelesek az ügyletet megerősíteni. E korlát az 1896 óta biróilag megállapított bérösszeget fizető birtoknál oly vételár, melynek annuitása e bérösszegnél legalább 10%, de legfeljebb 30%-kal alacsonyabb, míg az 1896 előtt megállapított bérösszeget fizető bérlő bérletét cly vételár mellett veszi meg a zónában, ha a vételár legalább 20%, de legfeljebb 40%-kal kisebb az évi bérösszegnél.

A zónán belül az agrár-bizottságnak kötelessége kölcsönt nyújtani, a zónán kívül pedig szabadságában áll ezt megtennie, a kellő garanciák beszerzése után. Nem lehet azonban elhallgatni azt a körülményt, hogy a landlordoknak kedvezni akaró konzervatív kormány, mely e törvényt megalkotta, e zónarendszer segélyével elérte azt, hogy az ir bérlő nagyobb árt fizetett e zónákon belül földjeért, mint az azelőtti törvények életben léte idején, mert míg 1903-ig a bérlőknek eladott föld átlagos ára az évi bér 17 és félszeres összegének felelt meg, addig az új törvény minimuma az évi bér 18 és félszeres összegét képezi.

A föld árának ezen az emelésén kívül még egyéb előnyöket is élveznek a landlordok; a vételárat ismét pénzértékben kapják kézhez, mint az 1891-iki törvény előtt. A törvény az eladás után még külön 12%-os prémiumot nyújt nekik. Ezzel szemben a vevőknek nyújtott fölény az, hogy a törlesztés százalékát 4%-ról 3,25%-ra szállította le a törvény. E kedvezményt bátran látszólagosnak nevezhetjük, mert a bérlő ugyan csekélyebb évi törlesztési teherrel rovatott meg, de míg azelőtt 49 évi egyenlő, vagy 70 évi, tíz évenként csökkenő részlettel törlesztett, addig az új törvény szerint 68 és fél évig kell egyenlő nagyságú részletet fizetnie.

Egy nagyon belyes intézkedése a törvénynek, hogy Estate Commissionerek az 1879 óta bérleteikből kiüzött bérlőknek vagy ezek utódainak is nyújthattak kölcsönt régi bérleteik visszavásárlására.

Különös és rendkívül fontos intézkedései az 1903-iki agrártörvénynek azok, a melyek feljogosítják az Estate Commissionereket uradalmak megvásárlására, a továbbadásra való tekintettel; vásárolhatnak túlnépesedett, u. n. congested estate-eket, jogukban áll művelés alatt nem álló területeket parcellázás és túlnépesedett bérletek kiegészítése céljából szerezni. Ezekben az uradalmokon megtehetik mindazokat a befektetéseket, melyeket a továbbadás előtt jónak látnak eszközölni.

A törvény hatása mindjárt megalkotása után nagy mértékben jelentkezett; 1903 november

elsejétől, — az életbeléptetés napjától, — 1906 márcziusáig a vételügyletek száma 85,638-ra emelkedett. Abból a szempontból tehát, hogy Írország földje a landlordok kezéről a bérlők kezére kerüljön, a törvény a legszebb reményekre jogosít. Annak daczára azonban, hogy az ir agrárkérdés két legnagyobb bajának, a földbirtok elaprózódására és a túlnépesedettség leküzdésére szolgáló fegyvereket is megadja a Commissionereknek, e téren az eredmények nem mondhatók kielégítőnek; a legtöbb birtokvásárlás landlordok és bérlők közt közvetlenül bonyolítottatik le, a Commissionerek maguk nem igen vesznek uradalmakat, nem tagosítanak és nem készítenek elő birtokokat a továbbadásra. Szóval épen a baj lényeges alkotó tényezői nem nyernek kellő orvoslást.

Végül számba veendő az a körülmény is, hogy a törvény életbelépésekor előállott kereslet nagyon felcsigázta a föld árát, a mi a jövőben is súlyos terhet fog jelenteni a vásárolt földbirtokokra. A föld ára körülbelül 40%-kal emelkedett s az évi bérösszeg huszonötszörösét is megfizették a vevők vételár fejében.

Az ir agrárkérdés még akkor sem volna véglegesen megoldva, ha sikerülne is az 1903-iki törvény által az írországi landlordizmusnak teljesen véget vetni s az egész ország bérlőit parasztbirtokosokká tenni. A gazdaságok elaprózódása, művelés alatt nem álló legelőföldek, az ipar teljes hiánya azok a tényezők, melyek az ir agrárkérdés magvát alkotják. A gyakorlati élet igazolja, hogy az 1903-iki törvénynek ama intézkedései, melyek e bajok orvoslására alkalmasak volnának, nem igen nyernek alkalmazást. Az iparos Anglia kénytelen-kelletlen tette meg a legszükségesebbet a földműves Írországnak, azt is az ő költségére; az államtól, a kormányhatalomtól többet az ir bérlők nem igen várhatnak.

Talán az a gondolat is közrejátszhatott Sir Horace Plunkett és kevés társának ama elhatározásában, hogy a jómódu, gazdag Írországot csak maguk az írek alkotják meg.

Irország gazdasági hátramaradottságának egyik főoka abban a társadalmi s gazdasági elnyomásban is keresendő, mely hosszantartó idő alatt nemcsak az ipart s kereskedelmet magát fojtotta meg, hanem még a gazdasági érzéket s kereskedelmi szellemet is kiirtotta.

Horace Plunkett 1888-ban visszatérve a gyakorlati élet hazájából, Amerikából, nagy fáradozások árán, s az indolens ir bérlő nem-bánomsága ellen folytatott kitartó harc után volt csak képes a szövetkezeti eszmét Irországban meghonosítani, s egy központi propagáló és szervező egyesületet, az «Irish Agricultural Organization Society»-t megteremteni. Midőn ez egyesület 1894-ben megalakult, 33 szövetkezet volt az országban; 1904-ig az egyesület fáradhatatlan s ügyesen vezetett propagáló tevékenységével elérte azt az eredményt, hogy a szövetkezetek száma 778-ra emelkedett, körülbelül 90,000 taggal. E szövetkezetek tekintélyes része fogyasztási szövetkezet. Ámbár a mozgalom még csak a kezdet elején van, a legszebb reményekre ad jogot; Horace Plunkett állítása szerint, a régi clan-rendszer közösségi szelleme még él az ir parasztban, a mi nagyon fogékonyvá teszi a szövetkezeti eszme iránt.

A szövetkezés előnyét különösen a nyugati vidék rendkívül szegénysorsu lakossága látja s az e helyeken létező hitelszövetkezetek a 20—30%-os uzsora helyett az 5—6%-os kölcsönnyújtás jótéteményében részesítik a lakosságot.

Azokon az anyagi előnyökön kívül, melyeket a szövetkezés nyújt, a szövetkezeteknek legnagyobb előnyét az a nevelő és oktató hatásuk képezi, mely az ir parasztot józanná, takarékosná és rendszeretővé teszi.

A gazdasági fejlődésnek egy rendkívül fontos és jól bevált előmozdítóját alkotta meg az angol kormány 1899-ben, az u. n. «Département»-tel, melynek céljául a földművelés és iparnak egyaránt való támogatását tüzték ki. Ez intézmény, mely évenkénti 166,000 font sterlingnyi hitellel rendelkezik, központi szervet alkot és sikerült neki a helyi hatóságokkal való szoros együttműködés révén

egyrészt a központi ellenőrzést, másrészt a helyi érdekek bevonását és megóvását létesítményeiben megteremteni.

A Département, — melynek feladatává a földművelésnek s iparnak segélyezése, javítása s fejlesztése tétetett — a gyakorlatban főképen az ország viszonyaihoz mért szakoktatás létesítésével igyekezeti feladatának megfelelni, szintén nem csekély eredménnyel. Annak daczára, hogy a Département működésének sok gáncsolója akad, elvitázhatatlan érdeme van a modern Irország alapjainak lerakásában. Az ir népesség, földművelő és városban élő egyaránt gyorsan felfogta a Département által részére lehetővé tett szakoktatás nagy fontosságát és siettek is azt a maguk javára fordítani.

Végeredményként megállapíthatjuk, hogy Irország a legjobb uton halad agrár- és gazdasági kérdésének megoldása felé; parasztbirtokossá lett bérlői a szövetkezés és a szakoktatás révén ma már megszerezhetik a kellő képességeket anyagi boldogulásuk elérésére. Irország megmarad ugyan földművelő államnak, de meg fogja teremteni mindazokat az iparágakat, melyek a földműveléssel összefüggésben állnak s azokat is, melyek egy nép életéhez szükségesek. Miként több apróbb kontinentális állam, úgy Irország is elérheti azt, hogy földművelésének teljes kifejlesztése mellett, teremthet magának lüktető és egészséges ipart is s ekként lakosságának anyagi boldogulását is biztosíthatja.

Az ir agrárkérdés nem hiába képezte mindenkoron különös figyelem tárgyát. Az ország elszigetelt volta, sajátos körülményei és mostoha viszonyai a gazdasági bajokat hatalmas mértékben engedték rajta kifejlődni, úgy hogy szinte azt mondhatnók, *hogy a sors a gazdasági, politikai, vallási, sőt még nemzetiségi kérdések megfejtésének is kísérleti terepévé tette.* Az ir kérdéssel való foglalkozás hálásnak nevezhető, tehát mindazoknak szempontjából, a kik egy ország jövő fejlődésének kialakulás, s az e fejlődést előmozdító tényezők iránt érdeklődéssel viseltetnek.

Az ir agrárkérdés ismeretéből levont következtetések, — melyekre a két ország közt

fennálló sok hasonló vonás feljogosít, — különfélek lehetnek, hazánk gazdasági viszonyai amúgy is rendkívül változatosak lévén. Az összehasonlításnál megerősítettnek vehetjük az ország kétharmadát kitevő hegyvidéki részénél azt az írországi leszűrt tapasztalatot, hogy a nem elegendő minőségű vagy nagy-ságu parasztbirtok magában véve nem az a tényező, a mi annak tulajdonosait eltartani s a boldogulás felé vezetni képes. E kérdés megoldásában szerencsésnek nevezhető az a kezdés, melyet hegyvidéki akció név alatt ismerünk, de a melynek egy nagy hátránya van még manapság: hogy t. i. nagyon csekély területre terjed ki. Feltaláljuk itt e jellegzetes tüneteket: a munkahiány folytán előálló kivándorlást, melyet szerencsétlen körülmények még mesterségesen fokoznak is, jöllehet a munkáskereslet már-már ellensúlyozhatná a munkaerő egészségtelen kiáramlását.

Az ország sík részében földéhes gazdasági munkások laknak, azok, a kik talán leginkább állnak közel az ir bérlőkhöz ama sóvárgó óhajuk tekintetében, hogy parasztbirtok szerzése volna rájuk nézve a legjobb boldogulási mód. A napjainkban folyó közvetlen átváltás gazdasági munkásból parasztbirtokossá azonban nem hozza meg mindenütt a kívánt eredményt. A parcellázás útján önálló gazdasághoz jutott paraszt a hirtelen átalakulásnak gyakran megadja az árát, kivált azért, mert e folyamat sok esetben üzletszerűen történvén, a vásárló parasztra sokszor elviselhetetlen terhet ró.

E kérdésnél sok olyan szempont játszik közre, a mi az Írországból más okok miatt be nem váltott földbérletet teszi ajánlatossá. A szövetkezés fegyverével felruházott, esetleg gazdasági szakoktatást is élvezett földbérlő szépen megélhetne az Alföld nagybirtokain. Nálunk landlordizmus nincsen, de sokan vannak a húsunkból és vérünkben való s népünket szerető nagybirtokosok, a kikre e kérdés kettős irányban jelentene előnyös megoldást; a földbérlő szövetkezetek működése folytán a föld minőségben csak emelkednék, s a megerősödött szövetkezeti bér-

lők bérleteiket tisztességes áron vásárolhatnák meg, a nélkül, hogy az ily körülmények között létrejött vétel további boldogulásukat a legcsekélyebb mértékben is veszélyeztetné.

A gazdasági fejlődés törvényei szerint az egymással gazdasági viszonylatban álló felek egyikének egészséges módon történő előrelépése a másik félre nézve is csak előnnyel jár. Az általános műveltség terjedésével e megdönthetetlen tétel mindjobban felismeretvén, bizvást remélhetjük, hogy a teljes meglegedettséget nyújtó létfeltételek elérése felé való haladásban, — a mai társadalom keretein belül is — a modern államok, — köztük hazánk — biztosan közelednek a nemes iparkodást megérdemlő végcél felé.

Krónika.

Macska már rég nem kerülgetett úgy forró kását, mint a hogy, a delegáció összeülése kapcsán, a magyar politika a hadi kiadások megnövekedését kerülgeti. Politikusaink kezdetől fogva — már mint a koalíciós uralom kezdetétől fogva — a sötétben fütyörészők legénykedésével bizonykodnak, hogy ők nemzeti engedmények nélkül egy veres krajczárral, egy magyar baka vagy tűzér körmefeketéjével többet nem szavaznak meg. Bécsben pedig a Fremdenblatt s a hadi kormány egyéb czivil-publiczisztikai adlátusai formulákon törlik a fejüket, hogy mivel nyújthatnák meg a jó magyarok a lelkiismeretüket, ha netalán mégis meg találnának szavazni egy egy újabb veres krajczárt nemzeti engedmény nélkül is. Ilyen formula, például az, hogy a tisztí fizetések emelése emberbaráti és társadalmi cselekedet, a mibe a gavallér és lovagias magyarok bizonyára nem akarhatják belevegyíteni az átkos politikát. Hát hiszen a magyarok, mármint a hivatalba és törvényhozásba jutott magyarok, lovagiasságára és gavallériájára lehetne is számítani, csak az átkozott karzat ne volna, mely még emlékszik a nagy nemzeti küzdelemre, mely a hadi létszám emelésének kárvallott kísérlete

körül indult! Mondják különben, hogy a hadi kormány a tiszti fizetések s a hadi létszámnak teljes emelésével el tud és el akar is várni még egy esztendeig, — ezt a többet most azért vetette fel, hogy nemzeti engedmény lehessen, ha elejti, s közben szépen és észrevétlen elcsúszszon ez a kis létszámemelés, a mit a tűzéség körül mégis csak megcselekszik. Nem bizonyos, hogy így van-e, de lehet, hogy így van, — s ha így van, akkor ez a kétfelől való bújósdijáték méltó ahhoz a szerephez, a melyben ez a boldogtalan monarchia jó egy pár éve áll már a nevető és szánakozó világ előtt.

Mit tartson rólunk ez a világ? Hogy írjon és beszéljen rólunk, erről az egész kétlaki monarchiáról másképp, mint azzal a lenézéssel, melyen aztán annyira fennakadunk és siránkozunk? Nagykorú emberek csinálják-e itt a politikát? Komoly férfiak adnak-e tettet intézményeinknek? Itt van Európa közepén egy nagyhatalom, mely szóban tartja a jussát a nagyhatalmiságra, sőt európai megbizásokat vállal, kényes dolgokban, a melyek elől más megugrana. S ennek a nagyhatalomnak hadserege a mai militarista világ közepett és legközepén olyan állapotban van, melyről maguk a fejei elárulják s maguk az új hozzájárulásoktól vonakodó polgári elemek is elismerik, hogy felér a harcra való képzelenséggel. Hadsereg, a melynek ágyúja nincs, vagy van ágyúja, de embere nincs hozzá: mi az? Micsoda az olyan gát, ha a legnagyobb, legszebb, legtökéletesebb, legdrágább is, a min éppen csak egy csepp rész van, akkorácska csupán, hogy a víznek van hol beszivárognia, majd berontania s az egész értéktelenné tennie? Miért tartjuk fenn egyáltalában ezt a hadsereget, — ezt a, mellesleg gyönyörű s a fejlettség s a szervezet legmagasán álló hadsereget s miért szavazzuk meg régi létszámát és költségvetését, ha azt a többet nem adjuk meg, a mi nélkül az egész értéktelen? Nem kár minden krajczárért, nem okosabb az egész hadsereget hazaküldeni, mint így vegetáltatni? A mi hadseregünk egyike a legjobbaknak a világon,

csak éppen elég embere nincs, a ki e tökéletességét kiszolgálja, és, minden perczen egy olasz hegyi háború lehetősége előtt, csakis völgyi háborúra van berendezkedve. Nem kiskorúság ez? Nem fejetlenség? Nem könnyelműség, makacsság és elbizakodottság?

Még pedig, ezzel legyünk tisztában, kétfelől. Andrassy Gyula roppant okosat, becsületeset és politikusat mondott, mikor megokolta, hogy ő, a babilonai beszéd elmondója, miért állott aztán a nemzeti követelések élére. Ha, úgymond, valamely követelés olyan erős, hogy megtagadása az intézménynek még nagyobb kárával jár, mint a megadása, akkor meg kell adni. Így állott a létszámemelés s a megfelelő nemzeti engedmények dolga a harc napjaiban. Ma béke van — s hogy áll most? Bizonyos, hogy ugyanakkor, mikor a chlopybeli «soha» elhangzott, a hadvezetőség már tisztában volt azzal, hogy a politika nem ismer sohat, s ha majd valamikor igazi és végleges béke lesz, a magyar aspirációkat valamivel mindenesetre kell honorálni. Ezzel bizonyára ma is tisztában van. Viszont most a béke s a kormányzó felelősség napjaiban a hajdani ellenzék eléggé beletanult abba, hogy ne kívánja a levest olyan forrón, a hogy táltatta, s hozzáalakítsa elveit és követeléseit a monarchia szükségeihez, melyek végre is Magyarországnak is szükségei, — a minthogy a monarchia nagyhatalmisága egyetlen igazi biztosítéka Magyarország önállóságának s függetlenségének. Másfél év óta a magyar ellenzék egyre azt bizonyítja s eléggé bebizonyította, hogy nem vak, nem merev, nem kérélhetetlen, nem érzéketlen a monarchia szükségei iránt. Viszont ez kezessége annak, hogy a hadsereg dolgában talán teendő engedmények nem keltenék fel újabb étvágyát, úgy lehet olyasmik után, a mik komoly veszedelme volnának e sereg harczképességének. De akkor aztán — és ezzel szemben a hadi vezetőség ne akarja elhíttetni, hogy menten összedül a világ s a hadsereg a magyar zászlótól és czimertől vagy akár nyelvi engedményektől is. Ezt a huszadik században nem hiheti senki, legkevésbé annak a hadsereg-

nek emberei, melyre, ha állandóan verekedésben nem élnénk vele, oly szívesen volnánk büszkék, hogy egyébként mennyire legmagasán áll a huszadik század műveltségének.

Értse meg, a ki érti, hogy mire való a halogatás, a forró kása méltatlan kerülgetése. Azzal mindenkinek tisztában kell lennie, hogy az utóbbi évek története után az adsza-neszét nem fogják elkerülhetni a hadi csomó végleges megoldása körül. Vajjon van-e erre alkalmasabb idő, mint a mostani, mikor annyi mindenfelől békességben megegyeztünk s annyi csomót simán megoldottunk? Rég nem volt több chance-ja egy aktív és energikus osztrák-magyar külügyi politikának, mint most van — s volna, úgy látszik, mesterünk is, a ki csinálja. Csak egy erős és felszerelt nagyhatalom kéne a háta mögé, melynek ne kelljen fegyvert fognia, mert mindenki tudja, hogy bármelyik pillanatban tudna fegyvert fogni; melynek nem kéne tartania attól, hogy háborúba talál keveredni, mert nem kéne félnie, ha netalán háborúba kerül. Ez az, ez a chance az, a mit nem lehet elhalasztani, ha a létszámemelést talán lehet is, és kérdés, meglesz-e még akkor, mikor majd meglesz végre a létszámemelés?

IGNOTUS.

A NAGYBÁCSI ÁLMA.

Dosztojevszkij M. Tivadar elbeszélése.

² Oroszból fordította SZABÓ ENDRE.

Mínthogy pedig Matvéjics Atanáz, az Alekszandrovna Mária férjét szóba hoztuk, mondjunk róla néhány szót. Ez az úr először is igen tekintélyes külsejű és igen szolid erkölcsű ember, de kritikus pillanatokban valahogyan kiesik a sodrából s úgy bámul, mint bornyú az új kapura. Rendkívül méltóságos, kivált névnap ebédeken, mikor is fehér nyakkendőt visel. De mindez a méltóság és tekintélyesség csak addig tart, míg megszólal. Ekkor azonban — már bocsánatot kérek — szeretné az ember a fülét befogni. Határo-

zattan nem méltó rá, hogy az Alekszandrovna Mária férje legyen: ez az általános vélemény. Azt is csak a felesége genialitásának köszönhetette, hogy idáig állásában maradhatott. Én legalább azt mondom, hogy már régen a kertben lett volna a helye, verebeket ijeszteni. Ott és csakis ott volna igazi, kétségtelen hasznára honfitársainak. Azért hát igen helyesen cselekedett Alekszandrovna Mária, mikor kiküldte őt a Mordászovtól három versztányira fekvő falucskába, a hol neki, Alekszandrovna Máriának, százhusz léleknyi jobbágysága van, megjegyezvén mellesleg, hogy mindössze ebből áll az ő összes vagyona, jövedelme, a melylyel oly méltóságon fenn tudja tartani háza előkelőségét. Mindenki tudta azt, hogy ő egyesegyedül csak azért tartotta magánál Matvéjevics Atanáz, mert az hivataloskodott s fizetést és egyéb jövedelmeket kapott. Mihelyt azonban megszűnt fizetést és egyéb jövedelmeket húzni, azonnal eltávolították, mint alkalmatlan és végkép hasznavetetlen embert. És mindenki dicsérte az Alekszandrovna Mária világos ítéletét és határozott fellépését.

Matvéjics Atanáz fütyülve él a faluban. Voltam egyszer nála és elég kellemesen töltöttem el ott egy egész órát. Fehér nyakkendőket szabogat, sajátkezűleg tisztogatja a csizmáját, nem azért, mintha kénytelen volna vele, hanem egyedül a művészet iránti szeretetből, mert sokat ád arra, hogy a csizmája fényes legyen; napjában háromszor teázik, rendkívül szeret fürdőbe járni és meg van elégedve. Emlékeznek-e önök, milyen aljas história kerekedett nálunk vagy másfél évvel ezelőtt az Alekszandrovna Mária és Matvéjevics Atanáz egyetlen leánya, Afanászjev Zinaida esetéből? Zinaida minden bizonynyal valódi szépség, remekül nevelt, de már huszonhárom éves és még mindig nem ment férjhez. Azon okok közül, a melyeknek tulajdonítják, hogy Zinaida még mostanáig sem ment férjhez, egyik legnyomatékosabbnak bizonyos homályos mendemondát tartanak valami furcsa viszonyról, a melyet vagy másfél év előtt valami tanítócskával folytatott

volna Zinaida. E mendemondák mai napig sem hallgattak el. Még ma is beszélnek valami szerelmes levélről, a melyet Zinaida írt volna s a mely állítólag kézről-kézre járt Mordászovban; de mondja meg valaki, hogy ki látta azt a levelet? Ha kézről-kézre járt, hát hova lett? Mindenki hallott róla, de soha senki sem látta. Legalább én még nem találkoztam olyannal, a ki azt a levelet látta volna. Ha erről valaki csak czélozva is említést tesz Alekszandrovna Mária előtt, hát az egyszerűen nem érti, hogy miről van szó. Most tegyük fel, hogy valami csakugyan történt és hogy Zina csakugyan megírta azt a szerelmes levelet (én például biztosra is veszem, hogy úgy történt), mily ügyesség ez Alekszandrovna Mária részéről! Mennyire eloltja, eltapossa ez a kellemetlen, botrányos dolgot! Se híre, se hamva! Alekszandrovna Mária már ügyet se vet az aljas mendemondára. Pedig meglehet, hogy a jó Isten tudja, mennyit tett-vett, dolgozott, míg megmenthette egyetlen leánya intakt becsületét! Hogy pedig Zina még nem ment férjhez, hát az nagyon is érthető: micsoda kérők vannak itt? Zina legalább is uralkodó hercegnek való. Ki látott olyan szépséges szép leányt, mint ő? Igaz, hogy büszke, nagyon büszke. Azt mondják, hogy nagyon jár körülte Mozgljácov, de aligha lesz abból lakadalom.

Hát az a Mozgljácov kicsoda? Igaz, hogy fiatal, csinos, ficsuros ember, van másfélszáz, el nem zálogosított jobbágysága s ő maga pétervári lakos. De először is nincsen egészen rendben az esze. Könnyelmű, fecsegő s valami új ideákkal szaladgál. Meg aztán mi az a másfélszáz jobbágy, kivált új ideákkal? Nem is lesz abból a lakadalomból semmi.

Mindazt, a mit a nyájas olvasó idáig elolvasott, ezelőtt körülbelől egy hónappal írtam, csupa szeretetből. Mert előre megvallom, hogy én bizonyos elfogultsággal viseltetem Alekszandrovna Mária iránt. Valami dicsérő iratot akartam szerkeszteni e nagyszerű dá mára, még pedig valamely barátomhoz intézendő játszi levél formájában, ama levelek mintájára, a minőket valamikor régen, a vissza-

hozhatatlan, de szerencsére elmúlt aranyidőkben a «Szjevernájá Pcselá» és más folyóiratok közölgettek. Minthogy azonban nekem barátom nincs, azonkívül pedig bizonyos velem született írói féltékenység nehezedik reám, ez iratom az asztalfiókomban maradt, mint irodalmi kísérlet, és szabad időm s kedvteléseim szerény emléke.

Elmúlt öt hónap, — s ime: Mordászovban valami csodálatos dolog történt: egy kora reggel megérkezett K. herceg és Alekszandrovna Mária nál szállt meg. A herceg megérkezésének következményei kiszámíthatatlanok voltak. A herceg csak három napot töltött Mordászovban, de e három nap eltörlhetetlen és végzetes nyomokat hagyott maga után. Többet mondok: a herceg bizonyos tekintetben fordulatot idézett elő a városunkban. E fordulat leírása persze egyik legjelentékenyebb lapját képezi a mordászovi annálisoknak. Épen ennek a lapnak irodalmi feldolgozását határoztam el végre, némi habozás után, hogy aztán munkámat a tisztelt közönség bírálata alá bocsássam. Elbeszélésem teljesen magába foglalja Alekszandrovna Mária nál s az ő egész mordászovi házának, az ő felemelkedésének, dicsőségének és dicsőséges bukásának érdekes történetét.

Persze legelőbb is azt kell megmagyarázni, hogy micsoda csodálni való van abban, hogy a herceg a városba megérkezett és Alekszandrovna Mária nál szállt meg, — s e czélből természetesen el kell mondani némieneműt magáról K. hercegről. Úgy is teszek. E személy biográfiája különben is nagyon lényeges történetünk folyamán. Lássunk tehát hozzá!

II. fejezet.

Azon kezdem, hogy a herceg még nem volt valami nagyon vén ember, hanem azért a ki ránézett, azt gondolhatta róla, hogy: no ez most ebben a pillanatban össze omlik annyira megkopott, jobban mondva viselt volt. Mordászovban erről a hercegről mindig rendkívül furcsa, fantasztikus dolgokat beszéltek. Azt is mondták, hogy az öreg úr megtébolyodott. Mindenkinek szemet szúrt az,

hogy egy ember, a kinek négyezernyi jobb-ágysága van, a ki nagy házból való, a kinek ha akarná — nagy befolyása lehetne a kormányzásban, teljesen elvonultan és elzárkozottan él az ő nagyszerű birtokán. A herceget sokan ismerték ezelőtt hat-hét évvel, mikor ő Mordászovban gyakran megfordult és azt állították, hogy akkor ő még ki nem állhatta az egyedüliséget és nem is hasonlított valamely visszavonult emberhez.

(Folytatjuk.)

Jegyzetek.

Blaháné. Szemfüles ujságírók kisütötték, hogy a magyar szinpad legnagyobb élő büszkesége, Blaháné, immár *ötven* esztendeje «komédiázik» — saját, némileg kesernyés és melancholikus kifejezése szerint — azokon a bizonyos világot jelentő deszkákon, melyeken valamikor úgy égett a nemes és szent tűz, mint Mózes csipkebokra, mostanában azonban jórészt már csak a bürokratikus kötelesség erénye és a mindennapi kenyér megszerzésének természetes kényszere díszlik. A nagy jubiláris dátumot megragadták a színházak és a közönség, s ontották a virágot Blaháné lábai elé, a kinek a lelkesedés e túlzás nélkül igazán a zsinórpadlásig, sőt még azon is túl csapkodó lángja bizonyára nagyon jól eshetett; meggyőződött róla, hogy a publikum nem hálátlan, elismeri benne a páratlan művészi talentumot, s lerázva magáról a különböző színházi és szinpadí divatok sallangját, szívesen és örömmel ünnepli művészetében az eredetiséget, a geniet, a kedvességet, a megvesztegető asszonyi bájt és a maga helyén ritka tökéletességgel megnyilatkozó drámai erőt. Azonban friss jelzőket keresni Blaháné számára — 1871 óta meddő munka. Le vannak tarolva az összes frázisok, jelzők és ornansok, melyek gyönyörű magyar nyelvünk színes kincsesházában csak találatnak. Még pedig úgy vannak letarolva, s ez marad Blaháné örök dicsősége, hogy az elragadtatás és hódolat ez összes fokozott epithetonjai ma éppen oly joggal megilletik, mint harmincz évvel ezelőtt. Az ő fenomenalis tehetsége egyszerre gyúlt ki a magyar színjátszás egén, s azóta sem nem emelkedett, sem nem hanyatlott. A teméntelen feltűnt és letűnt szinpadí csillag és üstökös között — ő maradt az egyetlen, változatlan fényű, mindig egyformán ragyogó, senkivel mással össze nem hasonlítható, kimeríthetetlen

tűzű és csillogású központi Nap. El sem lehet képzelni, hogy a színjátszó talentum ez örökkévalónak tartott és remélt napja valaha lenyugodjék... Nincs sem követője, sem utóda. Csak majmolói vannak. A magyar szinpad ma élő összes fiatal és nem fiatal színésznői között nincs egyetlenegy sem, kiről a valószínűségnek csak némi látszatával is föl lehetne tenni, hogy egykor e csodálatos asszony nyomdokaiba fog lépni, a ki most, tüneményes pályafutása e nevezetes évfordulóján bizonyára azt a szomorú elégtételt is érzi, hogy becézett szinpadí genre-je: a *népszínmű*, az egyetlen eredeti magyar műfaj, elváthatatlanul hozzá volt forrva. — Itt talán álljunk meg egy pillanatra és használjuk föl Blaháné jubileumát egynémely komoly igazságra. Kétségtelen dolog, hogy a népszínmű lehanyaglott és elárvult, de nem azért, mert kiesett a színházi közönség kegyéből, hanem föltétlenül azért, mert az utóbbi tizenöt évben, egy-két jóra való munkát kivéve, csupa rossz népszínművet hurczoltak szinpadra és végeztek ki. Iróink nem szeretik, nem értik és nem ismerik a népet. Főleg pedig még mindig nem akarják elismerni, hogy az összes többi irodalmi műfajokban sohasem fognak olyant produkálni, mely bármely idegen nemzet figyelmét és érdeklődését megragadhassa, mert az idegen közönség a külföld irodalmaiból csak a *specziális* *társokat* kapja föl és nem a banalitást, melyből nála is bőven terem. Önmagunk iránt való okos kötelesség lenne tehát, ha ne csak gyengébb iróink, de erősebb talentumaink is szeretettel foglalkoznának Blaháné örökével és visszahelyeznék egyetlen magyar speczialitásunkat arra az előkelő helyre, mely megilleti.

KÉRELEM. Az új évnegyed alkalmából tisztelettel kérjük lapunk előfizetőit, szíveskedjenek az előfizetést idejében megújítani, hogy a lapot a kiadóhivatal pontosan elküldhesse. Az «Uj Szemle» kiadóhivatala V., Alkotmány-utca 23-ik szám alatt van.

TARTALOM: Általános választójog lajstromos népszavazással, írta: Balogh Pál. — A Macedon-kérdés. — Az ir agrárkérdés. — Krónika, írta: Ignotus. — A nagybácsi álma, Dosztojevszki regénye. — Jegyzetek.

FELELŐS SZERKESZTŐ: ABONYI ÁRPÁD.

Franklin-Társulat nyomdája.

Olajfestésű arczképek. 300 koronától 1000 koronáig vászonra festve, életnagyságban, élőkintároló vagy fényképről is, valamint bármilyen festendő képek teljesen művészi kivitelben megrendelhetők:

Budapesten, VIII., Szűz-utcza 3. szám alatt

SÁRRÉTI DARÓCZY festőművész műtermében.

Rendkívül finom érzéssel és diskrét egyéni modorossággal igazán jól megfestett, szemet és lelket gyönyörködtető műveim már eddig is sok budapesti és vidéki szalonok elsőrendű gyönyörű díszét képezik. A műpártoló közönség becses figyelmébe ajánlom a magyar hősök: Rákóczy, Kossuth, Petőfi, Aradi vértanúk arczképeit, szentképeket, tájképeket stb. mint általam is festett és festendő mesterművek megrendeléseit.

Vagyonos uri emberek mint művészpártfogók kerestetnek!

Az élet megújítása és meghosszabbítása az eredeti amerikai „Elektrophor“-ral.

Villamos orvosi gyógyító készülék magánhasználatra!!

A villamosság életerő!

ma, egy néhány nap múlva, de sok esetben néhány óra múlva is csodálatos enyhülést észleltek. Fájdalmas női betegségekben szenvedők majdnem biztos enyhülést és gyógyulást nyernek. Áldott állapotban levő nők sikerrel használhatják.

Nem romlik! örökké tart! — Egy teljes kis készülék ára 25 K. Gyenge szervezetűek részére. Egy teljes nagy készülék ára 50 kor. Idült betegségek gyógyítására. Különleges Elektrophor igen erős árammal 100 kor. A pénz előleges beküldése vagy utánvét mellett szállítja **Auffenberg József Budapest, VII., Varsány-utca 6.**

Az „Elektrophor“ telepek nélkül ad villamos áramot évekig. Kitűnő működéséért kezességet vállalok. Kezelése könnyű, miért is elismeréssel nyilatkozik használója rendszerint.

A szenvedő, gyengélkedő és gyenge szervezeti emberiség figyelmét felhívom arra, hogy ezt a villamos készüléket használja, mert az Elektrophor erősíti az idegeket, megújítja a vérünket, élesíti az érzékeinket, a vérkeringésének és idegrendszerünknek a szabályos működését biztosítja és megóv bennünket minden betegségtől. *Bourg dr. tanár, a párisi egyetem orvosi fakultásának tagja, az Elektrophorról a következőképpen nyilatkozott:*

„Nemcsak köszvény, reumát, görcsöket, idegességet és asthmát gyógyítottak vagy legalább is enyhítettek ezer meg ezer olyan esetben „Elektrophor“-ral, a melyben az orvosok tudománya csődött mondott, hanem idegbetegségek, fejfájás, kólika, fülzugás, álmatlanság, hipochondrikus állapotban levőknel, de különösen székrekedésben és aranyérben szenvedők baja ellen alkal-

KAKUK ISTVÁN orthopäd műcipész-mester Budapest, Mária Terézia-tér 15.

Készíték fájós-, fagyos-, törött- és lúdtalpu lábakra jó járású cipőket. Parafás és gépes cipőkben különlegességeket magyar, francia és angol szabászat szerint, a modern kívánalmaknak megfelelően.

Kérem társadalmunk előkelőségeit, hogy alkalmi megrendeléseikkel megbizni méltóztassanak.

Minden előítéletet legyőzött már a

„RASOL“ KÉS NÉLKÜL BOROTVÁLI!

EGÉSZSÉGES! KELLEMES! OLOSÓ!

1 kgr. ára 30-szori borotválkozáshoz K 2.40 helyben, vidéken 3 K előzetes beküldése mellett bérmentve. Utánvéttel 20 fillérrel drágább. — Egyedüli készítő:

„RASOL“ VEGYIPARI VÁLLALAT Budapest, VI., Váci-körút 55. sz.

Postai és vasuti szétküldés naponta a világ minden részében. Kapható minden drogeriában és jobb fűszerüzletben.

Az oly csunya és kellemetlen női arczsőr eltávolítására legalkalmasabb a néhány perc alatt a szőrt az arczról vagy kézzel minden fájdalom nélkül eltávolítja. 1 doboz ára 2 K helyben, vidéken K 2.50 előzetes beküldése mellett bérmentve. Egyedüli készítő

„RASOL“ VEGYIPARI VÁLLALAT Budapest, VI., Váci-körút 55. sz.

Postai és vasuti szétküldés naponta a világ minden részében.

Raktárak Budapesten:

Török József gyógyszertárában,	Király-utca 12. szám.
Neruda Nándor drogeriájában,	Kossuth Lajos-utca 7. sz.
Molnár és Moser	Koronaherczeg-utca 11.
Detsényi Frigyes	Marokkói-utca 1. szám.
Detsényi Károly	Fürdő-utca 10. szám.
Fodor Márton	Király-utca 31. szám.
Acs Mihály	Lipót-körút 27. szám,

és minden drogeriában és illatszerkereskedésben.

Magyarok! A kész ruha bécsi gyári munka!

Klein Adolf férfi-szabó-üzlete

Budapest, VI., Desseffy-utca 23. sz.

Készít mérték szerint öltönyt vagy felöltőt 15 forint-tól feljebb valódi gyapju-szövet maradékból. — Több évi tapasztalatomat Neuländer Testvérek és Weiner és Grünbaum cs. és kir. udvari szabóknál szereztem.

Művészi munka.

Szabadalmi szám 16.794.

BECK KÁROLY

épület- és műlakatos

szab. ablakszellőztető készülék és önműködő zajnélküli ajtócsók-készítő.

Budapest, József-utca 14.

3500 darab már használatban van.

Mérték vétele végett sziveskedjék hozzám fordulni.

Ablakszellőzők árai:

Legnagyobb, legnehezebb és diszes	K 25.—
Rendes ablakok, iskolák, intézetek és magánlakásokhoz	" 13.—
Könnyebb, szimpla ablakokhoz	" 9.—
Klozetablak	" 7.60

Költségvetések ingyen.

Ablakszellőztető készülékeimet a következő nevezetesebb helyeken használják: Nemzeti Kaszinó, Kereskedelmi miniszterium, Ref. főgymnasium, M. kir. Ludovica, Kispesti állami elemi iskolákban. Több kórház és iskolában a fővárosban és vidéken is kitűnőknek bizonyultak.

Elsőrangú szálloda a fő- és székváros közepén.

PANNONIA SZÁLLODA

Budapest, VIII., Rákóczi-út 7,
a keleti és nyugati pályaudvartól egyenlő távolságban. A Nemzeti és Népszínház között.

Villamos vasuti közlekedés minden irányban.

...☎ TELEFON ☎...

Valamennyi vendégszoba és helyiség villamos világitással van berendezve.

Fürdőszobák, diszes olvasó-terem, villamos személy felvonó (Lift), gyönyörű üvegfedelű télikert stb. — Folyosók, lépcsőház, fogadócsarnok és télikert légfűtéssel vannak ellátva.

Mérsékelt árak.

Glück Frigyes, tulajdonos.

Az „UJ SZEMLE“ részére HIRDETÉSEK felvételnek a kiadóhivatalban

Budapest, VIII., Rákóczi-út 17. szám.

Alapítási év 1886.

KOVÁTS BÉLA

kocsigyártó

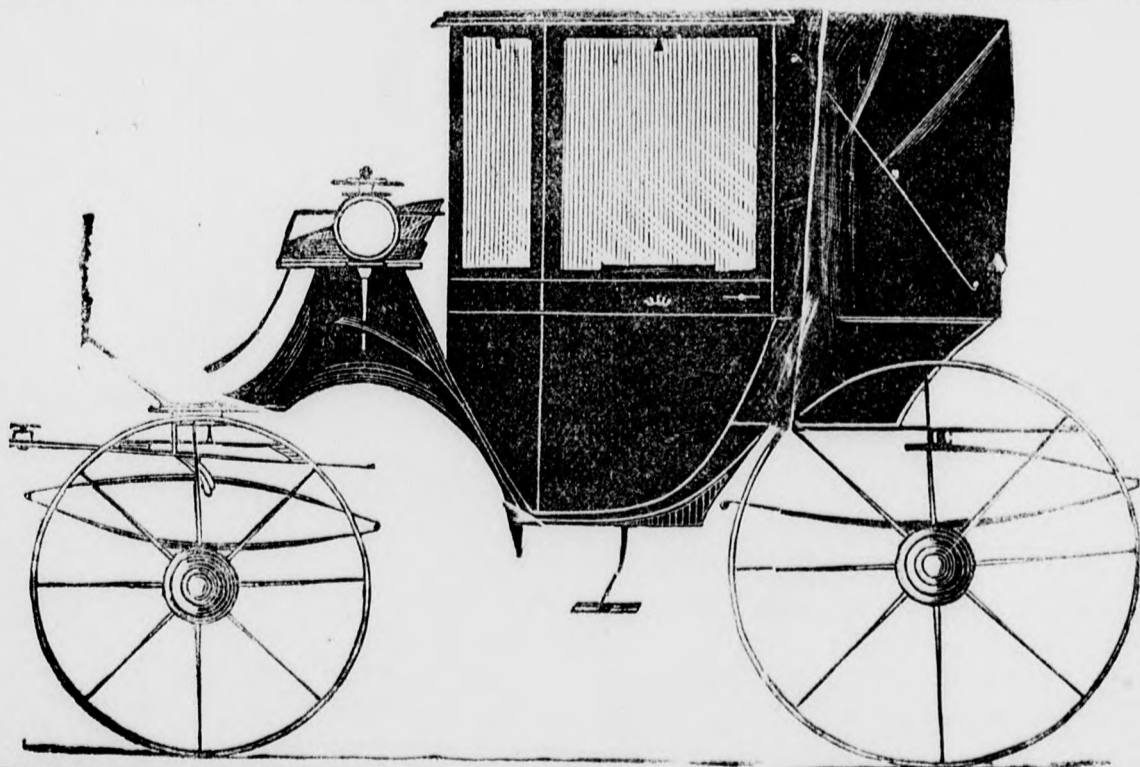
Budapest, V., Nádor-utca 39.

(a Curia mellett, az Országház szomszédságában.)

Ajánlja dúsán berendezett modern hintó-kocsiraktárát, valamint kevésbé használt különféle alaku szép és jó karban levő kocsijait igen jutányos árban. — Használt kocsikat becserél, vagy megvesz, átalakításokat és javításokat elfogad. Végre kocsikat gondozásra vagy bizományba elfogad.

Költségvetéssel s legújabb képes árjegyzékkel szívesen szolgál.

☛ Kiténtetve az ezredévi kiállításon. ☛

Franklin-Társulat nyomdája.